

אל'עזר בירבי קיליר: שבעתה טל' נוספת

יוצא לאור על ידי מיכאל רנד

לפני זמן לא רב פרסמתי מאמר מקיף שבו מוזהרים פיוטי אלעזר בירבי קיליר לשמיני עצרת, פיוטים שהיו טמונים עד כה בכתבי היד של הגניזה הקהירית.¹ במרכזו של מאמר זה עומדות שבעות הגשם שנכתבו על ידי הקילירי לכבוד תפילת מוסף של שמיני עצרת. כידוע תבניתן של שבעות הגשם מקבילה לתבניתן של שבעות הטל כפסח. עד עתה היתה ידועה שבעת טל קילירית אחת, שתחילתה "כדעתו אביע חידות",² ובמאמר הנוכחי מתפרסמת שבעת נוספת, החתומה "אלעזר בירבי קיליר מקרית ספר".

ב — תבנית שבעות הגשם והטל

תפקידה של שבעת הגשם הוא לציין את אמירת הפיסקה "משיב הרוח ומוריד הגשם", המשתלבת לראשונה בכרכת הגבורות של תפילת המוסף של שמיני עצרת. באופן דומה, שבעת הטל באה לפייט את תפילת המוסף של פסח, שבה מתחלפת הפיסקה האמורה בפיסקה "משיב הרוח ומוריד הטל".³ מהבחינה התבניתית שבעת הטל, כדיוק כפי שבעת הגשם, מתחלקת לשני חלקים: א) שבעת החג עצמה, שבין מחרותה השנייה למחרותה השלישית

* חובה נעימה לי להביע את תודתי לידידי ד"ר אבי שמידמן וד"ר אופיר מינץ-מנור. פרופ' שולמית אליצור עברה על כל החומר לפני מסירתו לפרסום, והערותיה הנדיבות והחשובות האירו את עיניי במקומות רבים ושיפרו משמעותית את המהדורה המוגנת עתה לפני הקורא. חובתי לה גדולה. ברצוני להקדיש את מאמרי לזכרו של פרופ' עזרא פליישר, שבלעדי מחקריו המעמיקים ופורצי הדרך בתחום הפיוט בכלל ושבעות הטל והגשם בפרט דברי כאן היו בלתי-אפשריים.

1 מ' רנד, 'Liturgical Compositions for Shemini 'Atzeret by Eleazar be-rabbi Qillir', גניז קדם ג, תשס"ז, עמ' 9*–99*.

2 ראה י' פרנקל (מהדיר), מחזור פסח לפי מנהגי בני אשכנז לכל ענפיהם, ירושלים תשנ"ג, עמ' 208–242. לשבעת הטל "בנאות דשא" לפסח שחל להיות בשבת ראה ש' שפיגל, אבות הפיוט, בעריכת מ"ח שמלצר, ניו יורק וירושלים תשנ"ז, עמ' 155–163. השבעת אינה חתומה ויחוסה לקילירי נשען על כותרתה בכתב יד אחד בלבד, שהיא "גבורות טל שבת אלעזר". הן זולאי והן שפיגל הביעו בשעתם את ספקותיהם לגבי הייחוס — ראה בהערות שמלצר שם, עמ' 154. לדעתי יש לשלול את הייחוס לגמרי, וזאת על סמך שיקולים תבניתיים — ראה רנד, 'Liturgical Compositions' (לעיל הערה 1), עמ' 12*, הע' 8.

3 לפי מנהג אשכנז, המילים "משיב הרוח ומוריד הטל" משתלבות בכרכת הגבורות רק במוסף של פסח ולא בשאר ימי הקיץ, וכן הוא גם בסדר רב עמרם ובסידור רס"ג. מקור המנהג להזכיר את הטל בכרכת הגבורות במשך כל הקיץ הוא בארץ ישראל הקדומה, כפי שעולה

משתלב ב) גוש פיוטי ההרחבה.⁴ תבנית שבעתת החג, שהיא ה"מסגרת" לפיוטי ההרחבה, אינה חורגת מן התבנית המקובלת בקורפוס הקילירי. היינו כל אחת מן הברכות חוץ מהברכה הרביעית (היא ברכת קדושת היום) זוכה למחרוזת פיוט אחת. אחדותן ורציפותן של המחרוזות מושגות על ידי שימוש בקישוטים תבניתיים שונים המבריחים את השבעתא לאורכה, כגון פסוקי מסגרת, מילות קבע ואקרוסטיכונים. בשבעתות חג מן התקופה הקלאסית ברכת קדושת היום מתייחדת מן הבחינה המבנית על ידי פיוט עצמאי, המביא אקרוסטיכון אלפבתי משל עצמו; פיוט עצמאי זה מכונה בכתבי היד "גוף". לעתים הגוף חסר בכתבי היד המביאים העתקות של שבעתות חג, ובמקרים כאלה נראה שבפרקטיקה הליטורגית שנהגה בימי המעתיק שליח הציבור השתמש בנוסח הקבע של הברכה הרביעית, ולא החליפו בדברי פיוט.⁵ במקרה של שבעתות הגשם והטל הקיליריות, מעולם לא מצאנו גוף הבא באמצע שש המחרוזות הרצופות, ומכאן נובעת ההשערה שמלכתחילה כוונת הפייטן היתה לוותר על אמירת הגוף לטובת נוסח הקבע (ראה גם בהערה 11 להלן).⁶

על פי המקובל ביצירת הקילירי שרשרת פיוטי ההרחבה מורכבת מהחוליות הבאות: רשות, סדר יצירה, סדר פסוקים ורהיט(ים). הרשות היא סוג פיוטי כללי, המשמשת כהקדמה מאת הפייטן (היינו שליח הציבור) לפיוטי ההרחבה הבאים

מן הקרובות הארצישראליות המביאות לשונות טל בסופי המחרוזות המכוונות כנגד ברכת הגבורות.

4 לריון מפורט בנושא תבנית שבעתות הגשם והטל, ראה ע' פליישר, שירת-הקודש העברית בימי-הביניים, ירושלים 1975, עמ' 196–198; הנ"ל, "לקדמוניות פיוטי הטל (והגשם): קרובה קדם-נאית לגבורות טל", קובץ על יד ח (יח), תש"ז, עמ' 94–95, 96–98; וכן רנד, 'Liturgical Compositions' (לעיל הערה 1), עמ' 12*–14*.

5 השווה לדברי ע' פליישר, תפילה ומנהגי תפילה ארץ-ישראלים בתקופת הגניזה, ירושלים תשמ"ז, עמ' 111–112: "דבר מופלא הוא שענינם של בני ארץ ישראל הקדומים צרה היתה גם כמעט שהופקע מנוסח הקבע של ברכת קדושת היום בתג מכוח הגוף הפייטני, ובמה שהופרעה על ידי זה אחדות נוסח הקבע של הברכה. בהרבה מקומות נהגו להשאיר את נוסח הקבע של הברכה הרביעית במלואו ובשלמותו גם כאשר אמרו שבעתות: במקומות אלה הועמדו השבעתות על שש חטיבות בלבד: שלוש שפייטו את הברכות הראשונות ושלוש שפייטו את האחרונות. את הגוף, שפייטנים קדומים לא דילגו עליו כנראה מעולם, השמיטו בפשטות. שבעתות שש' מן הסוג הזה עולות מן הגניזה לעשרות: יש בידינו הרבה יותר שבעתות לקריות כאלו משבעתות שלמות. בתקופות מאוחרות יותר היו כנראה פייטנים שחיברו מעיקרא שבעתות של שש חטיבות ולא נתנו תיקון שירי לברכה האמצעית כלל."

6 וכזה אני מטיל ספק בדברי ע' פליישר, "לקדמוניות פיוטי הטל" (לעיל הערה 4), עמ' 93, הע' 1: "...לא נמצאו עריץ הגופים של קרובות אלו [היינו, קרובות קיליריות לגשם ולטל], ר"ל הקטעים ששולבו בהן כנגד הברכה הרביעית, אך אין להעלות על הדעת שאלו לא נכתבו מלכתחילה." והשווה גם את דברי ש' אליצור, פיוטי רבי פינחס הכהן, ירושלים תשס"ד, עמ' 109, לגבי שבעתות הטל והגשם של פינחס הכהן, שגם הוא פייטן מן התקופה הקלאסית: "ספק אם במקור הייתה בשבעתות אלה של ר' פינחס חטיבת פיוטים גם כנגד ברכת קדושת היום: אם הייתה — היא לא הגיעה לירינו."

אחריה⁷ צמד ה"סדרים", היינו סדר היצירה וסדר הפסוקים, הם קטעי ההרחבה המרכזיים. לעומת הרשות המופיעה במספר מערכות פיוט שונות, ה"סדרים" הללו באים רק בשבעות הגשם והטל.⁸ לאחר ה"סדרים" באים מספר פיוטי רהיטים (או רהיט אחד).⁹ הרהיטים מסתיימים בקטעי הפרוזה הנזכרים לעיל: "שאתה הוא יי' אלהינו משיב הרוח ומוריד הגשם" בשמיני עצרת, ו"... ומוריד הטל" בפסח. במחזור אשכנז, אחרי ההכרזות הללו מופיע הקטע הבא, בעל האופי התבנית: "לברכה ולא לקלה // לחיים ולא למות // לשבע ולא לרוץ".¹⁰

ג – השבעתא

השבעתא המתפרסמת להלן היא "בדעתו אערוך חין מילולים". נתחיל בתיאור חטיבות השבעתא המעבירות לכרכות. בכתיב היד שלנו באות מחרוזות אחת (טורים 1–5) ושתיים (טורים 6–10) לחד ומחרוזות ארבע (טורים 19–223) וחמש (טורים 224–228) לחד. הזוג הראשון מתועד בשני כתבי יד: ט"ש ס"ח 108/47 וט"ש ס"ח 118/15. הזוג השני נשתמר בכתב יד ט"ש ס"ח 243/53.¹¹ כתב יד ט"ש ס"ח 243/53 הוא גיליון לא רצוף שבדף הראשון שבו באים חלקים של הקומפוזיציה שלנו (סוף הרשות ותחילת סדר היצירה) ובדף השני בא סוף גוף

7 ראה פליישר, שירת־הקודש (לעיל הערה 4), עמ' 174–175.

8 עמדתי על התפתחות הסוג הקומפוזיטיוני הזה במעבר מן התקופה הקדם־קלאסית אל התקופה הקלאסית במאמרי 'Liturgical Compositions' (לעיל הערה 1), עמ' 12*–14*. ה"סדר" כשלעצמו אינו מיוחד לשבעות הטל והגשם – השווה את הצמד "סדר בריות + סדר עבודה" ליום כיפור (ראה פליישר, שירת־הקודש [לעיל הערה 4], עמ' 174), וגם את הצמד "סדר עולם + סדר דיברין" בקדושתאות קיליריות לשבעות (ראה ש' אליצור, רבי אלעזר בירבי קיליר: קדושתאות ליום מתן תורה, ירושלים תש"ס, עמ' 15–18). ראה גם מ' רנד, 'The Development of the Seder Beriyot in Byzantine-Era Piyut' *JQR* 95 (2005), 667–683.

9 ליתר דיוק יש לדבר על "פיוטים מטיפוס הרהיט", שהרי במוכנו הטכני מונח זה מתייחס אל פיוטי ז' של הקדושתא הקלאסית. השימוש בו במקרה שלנו מוצדק בשל העובדה שהן פיוטי ז' בקדושתא והן הפיוטים הבאים אחרי סדר הפסוקים בשבעות הגשם והטל מתאפיינים בשפע של קישוטי תבנית. ההקבלה ביניהם מתחזקת עוד יותר משום הכותרות הקבועות הבאות בראשם: פיוטי ז' בקדושתאות פותחים בנוסח "ובכן...", ואילו "אלהינו ואלהי אבותינו" ממלא תפקיד דומה בפיוטים הבאים אחרי סדר הפסוקים בשבעות הגשם והטל. למרות שהכותרות האלה שונות בנוסחן, עצם הופעתן בשני הסוגים מצביע על תקבולת תבניתית מסוימת.

10 ראה פרנקל, מחזור פסח (לעיל הערה 2), עמ' 240, וגם ד' גולדשמידט וי' פרנקל (מהדירים), מחזור סוכות שמיני עצרת ושמחת תורה לפי מנהגי בני אשכנז לכל ענפיהם, ירושלים תשמ"א, עמ' 431. בשני המקורות מובאים חילופי נוסח המאריכים את הקטע עד שש צלעיות.

11 לפני המתרחות הרביעית (טור 219) כתב היד מביא פיוט המכוון כנגד ברכת קדושת היום, היינו פיוט המשמש כגוף השבעתא. אך הגוף אינו שייך לקומפוזיציה המקורית, שכן מתרוותו האחרונה נראית תחומה "עקיבה" (נוסח המחרוזות הוא: "עטר פאר כבראשונה // קציני [הצ' בספק] פרחי שושנה // יחוגו כמשעינה // בערך רגלים היות עולים שלוש פעמים בשנה").

(כנראה זר — ראה הערה 11) ואחריו מחרוזות ארבע וחמש של השבעתא עצמה. על פי הנתונים האלה ברור שאין תיעוד רצוף מכתב יד אחיד שבו מאוחדים שני חלקי השבעתא. מחרוזות ארבע וחמש מופיעות בהמשך כתב יד שבחלקו הראשון מביא קטעים מתוך גוש פיוטי ההרחבה של הקומפוזיציה שלנו.

המחרוזות הן בנות חמישה טורים. כל טור מן הטורים שנשמרו בשלמותם מביא ארבע מילים, על פי משקל התיבות. טורן הראשון של המחרוזות פותח במילה מפסוק המסגרת: "בדעתו תהומות [נבקעו] ושחקים ירעפו [טל]" (משלי ג, כ), המשמש כאותו תפקיד גם בשבעתת הטל השגורה "בדעתו אביע חידות". כל מחרוזת מביאה בכל אחד מטוריה (היינו חמש פעמים), אות אחת מחתימת הפייטן: "אל[ע]זר". החתימה מגיעה לסיימה במחרוזת החמישית; על פי המסורת הקילירית ישנן שתי אפשרויות בעניין המחרוזת השישית. לפעמים היא נותרת בלי שום חתימה — כך הוא המצב בשבעתת הטל "בדעתו אביע חידות" ובשבעתת הגשם "ארוחת סעד יומים"¹². לעתים המחרוזת השישית מביאה את החתימה העצמאית "הודיה" — כך הוא בשבעתת הגשם "אף ברי"¹³. מפני הליקוי בכתבי היד אי אפשר לדעת באיזו דרך הלך הפייטן בשבעתא שלנו. כל המחרוזות מביאות את המילה הקבועה "טל" בטורן השלישי. מחרוזות אחת ושתיים מביאות גם את מילת הקבע "היום" בטורן הרביעי.¹⁴

העתקת המחרוזות הרביעית והחמישית משובשת במקצת. במקורן, שתי המחרוזות מכוונות כנגד הברכות שחתימותיהן לפי נוסח ארץ ישראל הקדום הן "שאותך ביראה נעבוד" ו"הטוב לך להודות". והנה, טורה האחרון של המחרוזת הרביעית מביא לשונות ברורות מעין החתימה: "זבחים ועולות לרצותך [יזבחך]" (טור 223).¹⁵ היינו מצפים שהמחרוזת החמישית תביא לשון הודיה, ושאתריה תבוא מחרוזת כנגד הברכה שחתימתה "מעון הברכות ועושה השלום". אך במקום זה,

12 ראה רנד, 'Liturgical Compositions' (לעיל הערה 1), עמ' 57*–60*.

13 ראה ד' גולדשמידט-פרנקל, מחזור סוכות (לעיל הערה 10), עמ' 403–432. מחרוזת 6 מופיעה בעמ' 432, אך חתימתה מטושטשת מפני נוסחה המשובש במקצת. לפיענוח החתימה ראה רנד, 'Liturgical Compositions' (לעיל הערה 1), עמ' 17*, הע' 18. חלוקת החתימות הזאת, היינו "אלעזר" + "הודיה", מתועדת גם בסתם שבעתות שמיני עצרת קיליריות בנוסף לשבעתת הגשם (ראה שם, פיוטים 5–8), וכן בעוד שבעתות חג קיליריות.

14 מילת הקבע "היום" חסרה במחרוזות ארבע וחמש. לדעתי אין בכך די כדי לטעון ששני זוגות המחרוזות אינן שייכות במקורן לשבעתא אחת, ואפשר שאי-העקיבות היא פרי טעות שחלה בהעתקת כתב יד ט"ש ס"ח 243/53, כפי שנראה בסמוך.

15 השווה את דברי אליצור בהקדמה למהדורתה של השבעתות הקיליריות לארבע הפרשיות: "לברכת העבודה נוהג להעביר על ידי לשון מן השורש 'רצה': כך נוהג גם הקילירי ברוב השבעתות שלפנינו. אולם נראה שהמצב הקיים בשבעתות אלו משקף טשטוש מסויים שחל במשמעו של מנהג קדום זה: אף פעם אחת אין הפייטן מסתפק כאן בלשון רצייה בלבד, ותמיד הוא מוסיף ללשון זה תיבה נוספת הרומזת באופן ישיר לעבודת המקדש או לקורבנות, וכגון: לרצותך בשי (א), ריח ניחוח לרצות (ב), רצות עבודה (ז), ירצו כקרבן (ו) ועוד" — ש' אליצור, בתודה ושייר: שבעתות לארבע הפרשיות לרבי אליעזר בירכי קליר, ירושלים תשנ"א, עמ' 21.

מחרוזת זו חותמת את השבעתא (מיד אחריה מתחילה קומפוזיציה אחרת), וטורה האחרון מביא לשונות מעין ברכת השלום: "[...] שלום וברכה מוכללים" (טור 228). יוצא איפוא שלפי ההעתיקה של כתב יד ט"ש ס"ח 53/243 אין תיקון פיוטי לברכת ההודאה, וחשוב להדגיש שחסר אפילו רמז לאמירת הברכה.¹⁶

נעבור עתה לניתוח גוש פיוטי ההרחבה. תחילת הרשות היא "ארש ושפה ולשון" (טור 11). הפיוט בנוי על מחרוזות בנות שמונה טורים. כל מחרוזת מביאה שלוש אותיות מסדר הא"ב, כל אות פעמיים. האותיות מופיעות בששת הטורים הראשונים של כל מחרוזת, ואילו הטור השביעי והשמיני משוחררים מכל סדר אקרוסטיכוני. הסדר הזה נמשך על פני שבע מחרוזות, ומגיע עד האות ש"ן. המחרוזות האחרונה מביאה את האות ת"ו שמונה פעמים, בראש כל אחד מטוריה. החלוקה למחרוזות בנות שמונה טורים מאפיינת גם רשויות אחרות משבעתות קיליריות לטל ולגשם – למשל ברשות "ארשה ארוש רחשון" לטל,¹⁷ וברשות "אפיק מען מעוטר" לגשם.¹⁸ עם זאת קיים הבדל בין שלושת הפיוטים האלה ביחס למספר המחרוזות: "ארש ושפה ולשון" מביא שמונה מחרוזות, "ארשה ארוש רחשון" אחת עשרה, ו"אפיק מען מעוטר" שתיים עשרה. שני הפיוטים לטל דומים גם מבחינת החרוזים המשמשים בהם. שמונת החרוזים המשמשים בפיוט שלנו הם: "שון", "תח", "טל", "בר", "סף", "נן", "רון", "תי". חמשת הראשונים משמשים גם ב"ארשה ארוש רחשון", אך לא באותו סדר: "שון" (מחרוזת ראשונה), "תח" (מחרוזת שמינית), "טל" (מחרוזת שנייה), "בר" (מחרוזת רביעית), "סף" (מחרוזת שלישית). בנוסף לכך, החרוז "נן" ברשות שלנו מקביל חלקית ל"נן" (מחרוזת חמישית). חפיפה כזאת אינה נראית מקרית, וקרוב לוודאי שפיוט אחד שימש דוגמא תבניתית לחברו, בבחינת "מקור וחקיקי".

אחרי הרשות בא סדר היצירה, שתחילתו "אשנן גבורות אל" (טור 75).¹⁹ הסדר מכיל ארבעים ושמונה טורים, החרוזים בחרוז המברח "טל". כל טור מביא חמש מילים (להוציא את הטור האחרון, המתרחב עד שבע מילים). טוריו

16 במצב הזה ההנחה הסבירה ביותר היא שבמקור שעמד לפני מעתיק כתב היד היתה חסרה המחרוזת השישית. נראה שתחיסרון נודע למעתיק רק אחרי שכבר התחיל את העתקה המחרוזת החמישית, ושהוא ניסה לתקן את המעוות על ידי שינוי נוסח טורה האחרון. על ידי כך נוצר "חור" ברצף המחרוזות, שהרי ברכת ההודאה חסרה לגמרי. אך החיסרון מטושטש במקצת הן בשל פסוק המסגרת והן בשל רצף האקרוסטיכון, מפני שמילת הקבע "טל" שבמחרוזת החמישית יכולה להיתפס (בטעות) כמילה האחרונה של פסוק המסגרת, והחתימה "אלעזר" נראית (שוב בטעות) כמשחרעת בעצמה על פני כל השבעתא.

17 ראה פרנקל, מחזור פסח (לעיל הערה 2), עמ' 211–215.

18 ראה גולדשמידט-פרקל, מחזור סוכות (לעיל הערה 10), עמ' 405–409.

19 בכתב יד ט"ש ס"ח 108/47 בא מיד אחרי הרשות פיוט זר הנקרא "רהט". הנה המחרוזת הראשונה של הפיוט (כולל הצלעית השלישית, שהיא פזמון): "ימלוך אדיר בקהל כמיהים // במקהלות ברכו אלהים // ולך יי' הממלכה". והשווה את דברי פליישר, "לקרמוניות פיוטי הטל" (לעיל הערה 4), עמ' 95: "כן העלו ממצאי הגניזה כמות לא מועטת של פיוטים קטנים לטל ולגשם, רובם מסוג פיוטי ה'רהט', שנתחברו כנראה לרעיונות ולהרחבתן של מערכות הטל והגשם הגדולות המסורתיות."

הבלתי-זוגיים של סדר היצירה מביאים א"ב שלם (שי"ן פעמיים וחי"ו ארבע פעמים), וטוריו הזוגיים מביאים את החתימה "אלעזר בירבי קליר מקרית ספר", שגם היא בנויה על עשרים ושתיים אותיות.²⁰ החתימה אופיינית לסדרי יצירה קיליריים לטל ולגשם. ההבדל הוא שבשתי הקומפוזיציות הקיליריות הידועות ממחזורי אשכנז, סדרי היצירה מתפצלים כל אחד לשני חלקים — החלק הראשון מביא רק אקרוסטיכון אלפבתי, והחלק השני משלב אותו עם החתימה, כמו במקרה שלנו. בשבעת הטל החלקים הם "אאגרה בני איש" ו"תחת אלת עופר"²¹ ובשבעת הגשם הם "אקשטה כסל וקרב" ו"תכנם לארץ וחוצות".²² מכאן שסדר היצירה שלנו קצר בהרבה מן הסדרים האלה ומקביל באורכו רק לחלקם השני. כאשר לתוכנו, הסדר שלנו מבוסס על דיון רצוף בהתפתחות תולדות הארץ והמין האנושי תוך יצירת זיקה כלשהי, או רעיונית ממש או לפחות צלילית, בין הפרטים הנדונים לבין הטל: בריאת העולם (טורים 77–82), בריאת האדם ותולדותיו לפני המבול (טורים 83–88), נוח ודור המבול (טורים 89–94), אברהם (טורים 95–102), יצחק (טורים 103–107), יעקב ובניו (טורים 108–112), שיעבוד מצרים (טורים 113–118).

אחרי סדר היצירה בא סדר הפסוקים, שתחילתו "איילות טל" (טור 123; למילה הראשונה ראה בפירושו למקום).²³ סדר הפסוקים בנוי על עשרים וארבע מחרוזות מרובעות המתחלקות לשנים עשר זוגות. עשרים ושתיים המחרוזות הראשונות מביאות א"ב מרובע שלם, אות אחת לכל מחרוזת. זוג המחרוזות האחרון מביא את החתימה "אלעזר" בשמנת טוריהן, כל אות כפולה החל מן האות ע"ן. טורה האחרון של המחרוזת הראשונה בכל זוג מסתיים בשם של חודש, הקובע את חרוז המחרוזת. המחרוזת השנייה חרוזת בשם המזל המקביל, אך הופעתו אינה מוגבלת לסוף הטור האחרון דווקא — עליו להופיע באחד מסופי טורי המחרוזות. כל מחרוזת מביאה את מילת הקבע "טל" בטורה השלישי.²⁴ סדר המקראות המצוטטים אחרי כל זוג מחרוזות הוא: תורה, נביאים, כתובים. בדיוק אותה תבנית מתועדת בסדר הפסוקים הקילירי "... גשם ברכות נדבות חשור" לגשם.²⁵ כמו בסדר היצירה,

20 לעניין החתימה, ראה גם רנד, 'Liturgical Compositions' (לעיל הערה 1), עמ' 20*, הע' 21.

21 ראה פרנקל, מחזור פסח (לעיל הערה 2), עמ' 215–224.

22 ראה גולדשמידט-פרנקל, מחזור סוכות (לעיל הערה 10), עמ' 409–417.

23 בכתב יד ט"ש ס"ח 133/4, שהוא המשכו של ט"ש ס"ח 108/47 (בין שני אלה חסר כנראה דף אחד), בא בין סדר היצירה ובין סדר הפסוקים נוסח משובש במקצת של הרשות הקדם-קלאסית "אוחילה לאל"; ראה ד' גולדשמידט (מהדיר), מחזור לימים הנוראים, כרך א' — ראש השנה, ירושלים תש"ל, עמ' 232. לעניין הוספות זרות המופיעות בהעתקת השבעתא בקונטרס המיוצג על ידי שני כתבי היד האלה, ראה גם לעיל הערה 19.

24 השווה רנד, 'Liturgical Compositions' (לעיל הערה 1), עמ' 23*, הע' 27.

25 ראה רנד, 'Liturgical Compositions' (לעיל הערה 1), עמ' 88*–96*. זוג המחרוזות הראשון של סדר הפסוקים לקי כמעט לחלוטין, ומפני זה ציטטתי אותו לפי פתיחת המחרוזת השלישית שלו. כמוכן, במקום מילת הקבע "טל", הסדר הזה מביא את מילת הקבע "מים". שני הבדלים זעירים נוספים הם בכך שבסדר הזה סדר התורשים והמזלות הפוך, היינו המחרוזת הראשונה של כל זוג מביאה שם של מזל (בסוף הטור האחרון דווקא) והמחרוזת השנייה מביאה שם

גם סדר הפסוקים הקילירי "אלים ביום מחוסן" לטל,²⁶ המתועד במחזור אשכנז והדומה בתבניתו לסדר הפסוקים שלנו, הוא יותר ארוך.²⁷ ההבדל העקרוני נובע מן העובדה שב"אלים ביום מחוסן" כל זוג מחרוזות מוקדש במלואו או לחודש או למזל. בכל זוג, חריזתה של המחרוזת הראשונה נקבעת על ידי שם החודש או שם המזל, וחריזתה של המחרוזת השנייה היא חופשית.²⁸ רק הזוג האחרון מוקדש ל"חודש ומזל" גם יחד (מסיבות שאינן גלויות לעין).²⁹ ומכאן עולה שהסדר "אלים ביום מחוסן" עומד על עשרים ואחד זוגות של מחרוזות. נציין גם שבסדר הפסוקים שלנו מובאים עוד שני נושאי קבע: במחרוזת הראשונה של כל זוג מחרוזות יש שם של אבן אחת מ"ב אבני חושן המשפט, והמחרוזת השנייה רומזת, באמצעות כינוי, לשבט אחד מ"ב השבטים.

כאמור, גוש פיוטי ההרחבה הקילירי הטיפוסי מביא פיוטים מטיפוס הרהיט אחרי סדר הפסוקים. ואכן, בכתב יד ששון 218 מועתקים אחריו שני רהיטים. הראשון שבהם מתחיל ב"אנא לנו העתר". הרהיט הזה פורסם על ידי הברמן, והוא מועתק בכמה כתבי יד מן הגניזה.³⁰ הרהיט הוא סוג פייטני שאינו חתום בשם המחבר, ומפני זה לעתים קרובות קשה לקבוע מסמרות אם הרהיט הנדון שייך לקומפוזיציה שבה הוא מועתק או לא. הדברים נאמרים כאן בנוגע לפיוטים המופיעים בגושי פיוטי ההרחבה בשבעתות טל וגשם דווקא, אך בעייה זאת שייכת גם לרהיטי הקדושתא הקלאסית וגם לפיוטים בעלי "אופי רהיטי" המופיעים במקומות שונים ביצירה הפייטנית. במקרה שלנו, הרהיט "אנא לנו העתר" מופיע ברוב המקרים מחוץ להקשרים קיליריים מובהקים וזה מעלה ספק גדול על בעלות הקילירי עליו. אדרבה, הברמן ייחס אותו ליוסף בירבי ניסן, חולאי כלל אותו מספק ברשימת פיוטים לפסח של אותו פייטן.³¹ בנוסף לכך, יש לציין שמצד מהלכיו

של חודש (בסוף הטור האחרון דווקא), וגם שזוג המחרוזות האחרון של הסדר הזה חתום "לעזר" (כל אות פעמיים) במקום "אלעזר". סדר הפסוקים "...לנו שוכן // רביעות בחודש מרחשוואן" המתפרסם שם, עמ' 96*–99* דומה גם הוא, אך קשה לדייק בעניין זה מפני הליקויים החמורים בטקסט.

26 ראה פרנקל, מחזור פסח (לעיל הערה 2), עמ' 225–234.
 27 תבניתו של סדר הפסוקים הקילירי "יפתח ארץ לישיע" לגשם (ראה גולדשמידט-פרנקל, מחזור סוכות [לעיל הערה 10], עמ' 418–427) שונה במקצת, ולכן הוא לא נכלל בחשבון המקבילות.
 28 מסיבה בלתי ברורה, כנראה בטעות, דילג הקילירי על חודש טבת ועל מזל גדי.
 29 מעניין הוא שגם בזוג האחרון הזה, המוקדש ל"אדר + גים", החרוז של המחרוזת השנייה הוא חופשי – שם המזל מובלע בתוך טורה השני.
 30 ראה א"מ הברמן, עתרת רננים, ירושלים תשכ"ז, עמ' 163–165. בתוכנת "מאגרים" של האקדמיה ללשון העברית רשומות חמש העתקות נפרדות של הפיוט, כולל כתב יד ששון 218. במקרה שלנו, מועתקות רק חמש המחרוזות הראשונות, המביאות את אותיות האקרוסטיכון מאל"ף עד ה"א.

31 ראה מ' זולאי, "לתולדות הפיוט בארץ ישראל", ידיעות המכון לחקר השירה העברית ה, תרצ"ט, עמ' קנט. וראה גם הנ"ל, "רשימת פיוטי הגניזה באוסף ששון", קריית ספר כז, תשי"א, עמ' 90. ברשימה זו, הרהיט "אנא לנו העתר" (מס' כח) אינו נכלל בתוך הקומפוזיציה הקילירית העימית (מס' כז).

וסגנונו אין הוא נראה קילירי כלל.³² הרהיט השני, שתחילתו "טל תחשור לאום נמוגה וענוה", אינו מתועד לעת עתה בשום מקור מחוץ להעתקת כתב יד ששון 218. מפני קרבת המקום שלו לרהיט "אנא לנו העתר", נראה לי להוציא גם אותו מהרכב הקומפוזיציה הקילירית המקורית.³³ ובכך מסתיים תיאורה התבנית של הקומפוזיציה.

32 לשון הרהיט פשוטה למדי הן מן הבחינה הלקסיקלית והן מן הבחינה התחבירית, ואין בה מסימני ההיכר של לשון הקילירי כלל. בנוסף לכך, מחרוזות הפיוט מביאות אקרוסטיכון אלפבתי וכל אחת מסתיימת בסיומת מקראית המתחילה באות הדרושה על פי סדר הא"ב. קישוט תבנית מעין זה אינו ממאפייני הטכניקה הקומפוזיציונית של הקילירי.

33 זולאי, "רשימת פיוטי הגניזה" (לעיל הערה 31), עמ' 90 מוציא גם את הרהיט "טל תחשור לאום נמוגה וענוה" (מס' כט) מכלל הקומפוזיציה הקילירית. לעניין שייכות הרהיטים לגושי פיוטי ההרחבה הקיליריים בהרכבם המקורי, מנסח פליישר את הסתייגותו קצת אחרת: "במערכות הטל והגשם של הקילירי, כפי שהן בידינו, אין פיוטים מטיפוס זה [היינו רהיטים], מלבד הפיוטים שתחילתם 'אלהינו ואלהי אבותינו' שמסיימים את הקומפוזיציות ואין אופיים רהיטי במובהק. ואולם נראה קרוב מאוד שאין הרכב זה מקורי, ושמלכתחילה היו גם במערכתיו של הקילירי פיוטים כאלו, אלא שהושמטו על ידי מתפללים מאוחרים מחמת אורכן של הקרובות ומחמת צורתן המלאכותית מדי לפי טעמם המאוחר והמפותח יותר. בכתבי היד הקדומים שלגניזה אין פיוטים מטיפוס זה חסרים בדרך כלל ממערכות הקילירי, אלא שקשה לקבוע בודאות אם הם שייכים לקרובותיו" – פליישר, "לקדמוניות פיוטי הטל" (לעיל הערה 4), עמ' 98, הע' 15. בהקשר הזה אפשר לציין את הרהיטים "תחיר קשרי עבי חשרת מים" ו"אוצר הטוב פתח" לגשם (ראה רנד, 'Liturgical Compositions' [לעיל הערה 11], עמ' 49*–57*.) שנראים מקוריים.

סימני ההדרה

[.] = חסרה אות אחת

[..] = חסרות שתי אותיות

[...] = חסרה מילה אחת או פחות ממילה אחת

[....] = חסר יותר ממילה אחת

< > = שיחזור קיצור המעתיק

() = תיקון המעתיק

כתבי היד

ט"ש ס"ח 108/47 + ט"ש ס"ח 133/4 א: טורים 1-74 + 77-192

ט"ש ס"ח 118/15 ב: טורים 1-34

ט"ש ס"ח 243/53 ג: טורים 59-108, 219-228

ששון 218 (עמ' 40-36) ד: טורים 82-218

שוקן גניזה 1 ה: טורים 1-24

נוסח הפנים

טורים 1-74: ט"ש ס"ח 108/47

טורים 75-76: ט"ש ס"ח 243/53

טורים 77-192: ט"ש ס"ח 133/4

טורים 193-218: ששון 218

טורים 219-228: ט"ש ס"ח 243/53

הערות לכתבי היד

העתקות כתבי היד ששון 218 ושוקן גניזה 1 מלוות לעתים קרובות, אך לא בעקבות, בניקוד טברני. בניקוד מתחלפים קמץ - פתח וגם צירי - סגול (החילוף השני מתועד רק בכתב יד ששון 218). רשמתי בשינויי הנוסח את המקרים שבהם ניקוד כתב היד מצביע על פירוש הטקסט המנוקד השונה מן הפירוש שאליו מתכוון הניקוד שלי. על כתבי היד ט"ש ס"ח 108/47, ט"ש ס"ח 118/15 וט"ש ס"ח 243/35 כמקורות לשבעתא העמידה אותי פרופ' שולמית אליצור על פי הקטלוג של המפעל לחקר השירה והפיטוט בגניזה על שם עזרא פליישר. את כתבי היד ט"ש ס"ח 133/4, ששון 218, ושוקן גניזה 1 זיהה והכניס לתוכנת "מאגרים" של האקדמיה ללשון העברית מר בנימין לפלר. תודתי נתונה לשניהם. (לכתב יד ששון 218 ראה מ' זולאי, "רשימת פיוטי הגניזה באוסף ששון", קרית ספר כז, תשי"א, עמ' 90; והשווה גם את תיאור כתב היד על ידי ע' פליישר, "לקדמוניות 'ספר ציידה': על העדות הקילירית ומסביבה", תרביץ עא, תשס"ב, עמ' 411, הע' 23; עמ' 412, הע' 26. צילום של דף אחד מכתב יד ששון 218 פורסם בתוך אהל דוד [= קטלוג ששון], לוח 22).

פירסומים

צ' מלאכי, בנועם שיח - פרקים מתולדות ספרותנו, לוד 1983, עמ' 118-120. מלאכי הדפיס את סדר היצירה על פי כתבי יד ט"ש ס"ח 133/4 וט"ש ס"ח 243/53 (ברשימה שלו חלה טעות ברישום כתב היד השני), ואת סדר הפסוקים (עד סוף מאחרות כסליו) על פי כתב יד ט"ש ס"ח 133/4. הפירסום אינו מלווה בפירושו. ואין ניקודו שלם.

קד' טל דר' אלעזר ביר' קילר ז"ל

- 1 בדעתו אַערוֹף חין מילוליים
אַצפּצף להען שיח פּיל[ו]לים
טל אורות מקוצות תּלתלים
היום יפיק מרום תּלולים
5 אַחויים בעזרת מפרּיח טללים

ב>רוך < מגן

תּהומות לקול צינורות תּרעף
להאביב להטליל עננים תּעף
טל להפּריח לא תּזעף

כותרת] בשמך רחמי' טל דר' אלעזר ה' 1 אערוך] [אג] אערוך ה' מילוליים] מילולים ה' 2 שיח
סנח ה' פּיל.לים] פּלולים ה' 4 היום] ירחיש ב' יפיק] יפּיח ב' אפּיק ה' 5 אחויים] אַחויים ה'
אחויים ב' 7 להטליל] להליל (!) ב' תּעף] להעף ב'

1 בדעתו: פסוק המסגרת הוא מש' ג, כ. אערוך חין מילוליים: הלשונות על פי איוב
מא, ד; לב, יד. 2 אצפצף: לשון תחנונים, השווה יש' לת, יד. להען: לענות, להרים
קול בשיר. שיח פּילוליים: תפילה (סמיכות נרדפים), השווה: "אין שיחה אלא תפילה"
(ירושלמי ברכות ד, א [ו ע"א]) "רעשרה לשונות נקראת תפלה...נקראת פלול" (ספרי
דברים כו [עמ' 39]). 3 טל אורות וכו': הטל הנוטף כביכול מקוצותיו של הדוד, היינו
ה' (השווה שה"ש ה, ב). טל אורות: על פי יש' כו, יט. קוצות תלתלים: על פי שה"ש ה,
יא. 4 יפיק: לפי סדר הא"ב צריך להיות "אַפּיק" כנוסח כתב יד ה, ומשמעו: אקבל,
אשיג. מרום תלולים: מן השמים הגבוהים. 5 אחויים: מוסב על השמים, היינו שבעת
הרקיעים המחוכרים יחד על ידי ה'. מפרּיח טללים: כינוי לה', ראה: "זהקב"ה משיב
רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומפּריח טללים" (פסדר"כ ה, א [עמ' 137]), והשווה
גם בבלי תענית ג ע"ב. 6 תהומות: אל תהומות, היינו אל הארץ. לקול צינורות: זרמי
מים הנשפכים בקול. הלשון על פי תה' מב, ח. 7 להאביב להטליל: שימושים דומים
נמצאים בשבעת הגשם הקילירית "אף ברי": "להעביב ולהענין להריק ולהמטר" (מחזור
סוכות, עמ' 403, טור 1). להאביב: כדי להאביב, היינו למלא את התבואה באבֵיָה; השווה:
"שיחים להאביב" ברשות "אפיק מען מעוטר" לשבעת הגשם הנזכרת לעיל (שם, עמ'
407, טור 15). עננים תעף: הלשון על פי "כעב תעופינה" (יש' ס, ח). 8 טל להפּריח
לא תזעף: כמו: טל מלהפּריח וכו', היינו אל תכעס ואל תימנע מלהביא את הטל. טל
להפּריח: השווה טור 5.

היום לְאַרְצָן וְלָתוֹ הֵיעִיף
10 לְהַטְלִיל לְעוֹרֵר רוּחַ מְעִיף

רשות

אָרְשׁ וְשָׁפָה וְלָשׁוֹן
אֲרָחִישׁ בְּדָבָר לְחָשׁוֹן
בִּיאוֹר פִּי מִלְעֲשׁוֹן
בְּהֲרָחִישׁ חֵין רֵאשׁוֹן
גְּשָׁתִי בְּלִי לִישׁוֹן 15
שְׁעֵי שְׁעָה בְּנַחְשׁוֹן
נְצַרְיָנִי בְּכַבַּת אִישׁוֹן
בְּמוֹסָף יוֹם רֵאשׁוֹן

19 [ד] כָּב בְּמַעַן אָפַתַח
20 וְלָתִי לִיבְנָחִין תַּפְתַּח

9 וילתון וזלתו (!) ה היעף ה להתעף ב 10 לעורר להחיות ב מעיף יעף ב אחרי טור 10) ב' מד' (ציון חתימת הברכה מובא בטעות כנראה מפני השגרה) ה 11 ושפה שפה ב 12 לחשון לשון ב 13 פין פה ב 14 בהרחיש בהרחישי ב ראשון לחשון ב (ל)רחשון (התיקון מובא כשוליים) ה 15 לישון לעשון ב 16 שעיין דכבי ב געיי ה כנחשון בלשון ב 17 נצריני ונצרי ב 18 ראשון הראשון ב 19 במען כמען שן ה 20 תפתח יתפתח ה

9 וילתו: את נזילת טל התחיייה. היעף: הצורה קשה, וכנראה צריך להיות "יעף". 10 לעורר רוח מעיף: להחיות את המתים שרוחם עפה ועזבה אותם; השווה: "מפריחי רוח ומעיפי חיה" (מחזור יום כפור, עמ' 376). 11 ארש ושפה ולשון: כולם מושא ישיר של "ארחיש" בטור הבא. ארש: דיבור, על פי תה' כא, ג. 12 ארחיש: תרחשנה שפתי, אדבר. בדבב לחשון: בדברי תפילה, מלשון "צקן לחש" (יש' כו, טז). דבב: משמש לשון דיבור בפיזי יניי והקילירי; עיין "מאגרים". 13 ביאור פי מלעשון: כדי שה' לא יכעס על דיבור פי, היינו על תפילתי; על פי תה' פ, ה. לעניין "באר" לשון דיבור, השווה "עיוני לשון", עמ' 459-463, המביא את טורנו. 14 בהרחיש חין ראשון: יש כנראה לקרוא "רַחְשׁוֹן", על פי (הנוסח המתוקן של) כתב יד ת. ומשמע הטור: בהרחישי, היינו בהתפללי, את תחינתי ותפילתי. השווה את הרשות הקילירית לטל "אַרְשָׁה אַרְוֶשׁ רַחְשׁוֹן" (מחזור פסח, עמ' 211, טור 1). 15 גשתי בלי לישון: ירדתי לפני התיבה להתפלל בהתמדה, בלי להפסיק. 16 שעיי שעה כנחשון: יש לקרוא "גְּעִי", היינו נהימתי ותפילתי, כנוסח כתב יד ה. ולפי זה מתיישב סדר הא"ב. ומשמע הטור: שעה וקבל את תפילתי כקורבן שהביא הנשיא נחשון בן עמינדב בעת חנוכת המשכן; ראה במ' ז, יב-יז. 17 נצריני ככבת אישון: על פי דב' לב, י. ככבת אישון: תערוכת שני ביטויים: "כבת עין" ו"אישון (בת) עין". 18 יום ראשון: היינו יום א' של חג הפסח. 19 דבב במען אפתח: אפתח דברי במענה לשוני. 20 ליבתי: גודל הליקוי בכתב היד דורש השלמה של יותר מיו"ד בלבד. והשווה גם טור 70.

- הַגִּיזוֹן אֲשֶׁר [ר] אֶמְתַּח
 הוּא בְּפִי יוֹמְתַח
 וְזַעַם בַּל יִירַתַח
 בְּעַמְדֵי ב[...] וַח פֶּתַח
 וּכְצֵל דָּלַת מִפְתַּח
 יִי שְׁפִתֵי תִפְתַּח
- 25
- זָמַר בְּפִי יוֹטַל
 זִיזִי לֹא יִטּוֹלְטַל
 רוֹן [נ] חֶסֶד אֶטַל
 חֶרוֹן עָבוֹר יִבְטַל
 טַעַם בְּגִרוֹנֵי יִתְנַטַּל
 [ט] ל לֶהֱזַכִּיר אֶתְנַטַּל
 וּמְרִי לֹא יִבְטַל
 אֲזַכְּרַת גְּבוּרַת טַל
- 30

22 יומתח] יפתח ב 23 זעם] נעם ה יירתח] יורתח ב 24 בעמדי] ועומדי ב ב...ות] בנובכי ב כתיובי ה 29 רון] חן ב

21 הגיזון אשר אמתח: התפילה אשר אשא ואעמיד. 22 הוא בפי יומתח: יהי רצון שתהא מתוחה, היינו נכונה, בפי השימוש המטפורי בשורש "מתח" כאן ובטור הקודם נועז במקצת. 23 זעם בל יירתח: יהי רצון שלא יעלה נגדי חרון אף ה'. 24 בעמדי ב[...] ות פתח: לפי סדר הא"ב הייתה צפויה וו"ו בראש הטור, ואולי צריך להיות "וּכְעַמְדֵי". נוסח כתב יד ב — "ועומדי בנובכי פתח" — מביא את הוו"ו הצפויה, אך נראה משובש מבחינת הדקדוק. נוסח כתב יד ה — "בְּעַמְדֵי כְּתִיבֵי [...]..." (הניקוד על פי כתב היד; "בתיובי" הוא כנראה כתיב חסר של "בְּתִיּוּבֵי", היינו בתוך) — מקיים את "בעמדי" של נוסח הפנים. ואולי יש להשלים על פיו את המילה השנייה: "בְּתִיּוּבֵי וַח". 25 וכעל דלת מפתח: זהו המשך של "בעמדי" שבטור הקודם, ומשמעו: כאשר אני עומד (כביכול) על פתח דלתי של ה' (היינו לפני שערי התפילה). 26 יי שפתי תפתח: תה' נא, יו. 27 זמר בפי יוטל: חינתן התפילה בפי. 28 זיזי לא יטולטל: יהי רצון שמראה פניי לא ישונה (מפחד). ל"זיזי" לשון מראה, ראה "עיוני לשון", עמ' 478. 29 רון: צריך להיות "תן", כנוסח כתב יד ב. אטל: כמו "אטול". רן וחסד אטל: אשא חן וחסד בעיני ה'. 30 חרון עבור יבטל: כדי שיבטל חרון אף ה'. 31 טעם בגרוני יתנטל: יהי רצון שדיבורי ("טעם") ינתן ("יתנטל") בפי. 32 אתנטל: אתנשא, אעז. 33 מרי: שרירות לבי. לא יבטל: מתחבר אל הטור הבא — את אוכרת וכר'. 34 גבורת טל: מקביל ל"גבורות גשמים" (משנה ברכות ה, ב), ורגיל אצל הקילירי.

35	יְהִי בְּחֶסֶד [...]] יַחַד בַּל אֶתְעַבֵּר כְּתַלְמִיד שׁוֹאֵל דְּ[בְר]] ר[...]]
40	לְשׁוֹנֵי בְהֵגָא יוֹגְבֵר לְהַגּוֹת כְּמַתְנַת מְדַבֵּר קוֹמוּ נְשָׁקוּ בְר כִּי הִנֵּה הִסְתִּי עֶבֶר
45	מִיִּלּוּלֵי אֶל יוֹכְסָן[ף] מ[...]] כַּל [...]]וֹסֶף ן[...]]
50	נוֹעֵם[ס] עָלֵי יְתוֹסֶף סִיח[....]] אֶסֶף סִתְתִּי כִּי י[...] מוֹלֵי לֹא סוֹפְסֶף בְּגִשְׁתִּי בְּטַל מוֹסֶף
	עֲמַדְתִּי כְּדַל וְאֶתְחַנֵּן עֲטִיפָה בְּפִי לְהִתְחַנֵּן פְּתַחְתִּי פִּי מִלְּהִתְאוּנֵן פְּגִיעַתִּי בְּטַל תְּרוּנֵן

36 יחד בל אתעבר: יהי רצון שלא תעלה נגדי עברת ה'. ולא ברור מה תפקידו של תואר הפועל "יחד" מפני הליקוי בטור הקודם. 37 כתלמיד שואל דבר: הפייטן מציג את עצמו כתלמיד גם ברשות "ארשה ארוש לחשון"; השורה: "קמתי ממשפתים" (מחזור פסח, עמ' 214, טור 19) והפירוש למקום. שואל: קריאת השי"ן מסופקת במקצת. 39 לשוני בהגא יוגבר: לשוני יתחוק בעת דיבורי. 40 להגות כמתנת מדבר: תפילתי תהיה רצויה כמו העיסוק בתורה ("מתנת מדבר", על שום "וממדבר מתנה" [במ' כא, יח] ומדרשו על התורה בתנ"ב חקת מט ועוד), שנאמר בה "והגית בו יומם ולילה" (יהו' א, ח). 41 קומו וכר': הפייטן כנראה פונה לקהילתו. נשקו בר: תה' ב, יב. המקרא מובא גם ברשות "ארשה ארוש רחשון" (ראה מחזור פסח, עמ' 212, טור 7), אך לא ברור על פי המקורות האלה איך פירש הפייטן את המילים. 42 כי הנה הסתיו עבר: שה"ש ב, יא. 43 אל יוכסף: לא יבירש. 49 לא סופסף: קשה לעמוד על משמעות הפועל, שכן נושאו כנראה הופיע בטור הלוקי הקודם. 52 עטיפה: לשון תפילה, על פי תה' קב, א. 53 מלהתאונן: כדי שכנסת ישראל לא תהיה מתאוננת מפני היעדרות הטל. 54 פגיעתי בטל תרון: תפילתי תיענה בשמחה בעת ירדת הטל. פגיעתי: לשון תפילה, ראה ספרי דברים כו (עמ' 39).

55 צִיפְצוּפִי לֹא יִשׁוּאֲנָן
צֹאת בְּטַח וְשֹׁאֲנָן
וּבִקְצִירְתִּי טַל יִתְלוֹנָן
כַּן] מִזְקִינִים אֲתַבּוֹנָן

60 קוֹל אֶפְגִּיעַ בְּגֵרוֹן
קוֹמוּ בְּשׁוֹשׁ וְרוֹן
רַחֵשׁ לִיבִי כְּשֵׁרוֹן
רַחֵק אֶף וְחֵרוֹן
שִׁית לְשֵׁם וְזִיכְרוֹן
חֲבַצְלַת הַשֵּׁרוֹן
65 עָלִי לִיבִי יְרוֹן
בְּקָרְבִי נִגְדֵי אֲרוֹן

תְּפִילַת חֵין הַהִיִּיתִי
תַעֲרַב אֶל בְּקָרְבִּיתִי
תַתֵּן לִךְ בְּהַרְבוֹתִי
תַתֵּן מִשְׁאֲלוֹת לִיבִיתִי 70

61 ליבין חסר ג כשרון בשרון ג 63 וזיכרון ולזכרון ג 65 עלי ליבין עלי לבי ג 66
בקרבין בקרובי ג 67 תפילת תפלת ג הודייתין הודיות (!) ג 68 בקרבתין בקריאתי ג 70
ליביתין לבתי ג

55 ציפצופי: תפילתי. לא ישואנן: כאן כנראה במשמעות: לא תשקוט, לא תיפסק. 56
צאת בטח ושואנן: כדי שכנסת ישראל תצא שקטה ושלווה. הלשון על פי מש' א, לג.
57 ובקצירתי טל יתלונן: על פי איוב כט, יט. 58 כי: קריאת הכ"ף בספק. מזקינים
אתבונן: תה' קיט, ק. כיצד להתפלל כהוגן. 59 אפגיע: ראה בפירושו לטור 54. 60
קומו בשוש ורון: שמחו אם תפילתי הצליחה. קומו: השווה טור 41. 61 רחש ליבי
כשרון: על פי תה' מה, ב. כשרון: דבר כשר וטוב. 62 רחק אף וחרון: הפייטן פונה
לה, ומבקש ממנו להרחיק את חרון אפו מישראל. 63 שית: תן, שים (את עם ישראל
הנוכח בטור הבא). לשם וזיכרון: השווה "כי אתן אתכם לשם ולתהלה" (צפנ' ג, כ).
64 חבצלת השרון: כינוי לכנסת ישראל, על פי שה"ש ב, א. לפי סדר הא"ב הייתה
צפוייה ש"ן בראש הטור, ואולי נשרה איזו תיבה (שמא "שושנה"). 65 עלי ליבי ירון:
השימוש במילת היחס רוגמת "נהפך עלי לבי" (הוש' יא, ח). 66 בקרבי נגד ארון:
ברדתי לפני התיבה. 67-68 תפילת חין הודיית תערב: על פי תה' קד, לד. 68
אל: נראה לי לתקן ל"אליך"; השווה "לך" (טור 69) וגם "לפניך" (טור 71). אך הנוסח
"אל" מופיע גם בכתב יד ג בקרבתין: בקרבי. 69 תחן: תחינה. 70 תתן משאלות
ליבתי: על פי תה' לז, ד. לבתי: צורת הנמכה על פי יח' טו, ל.

תקרב לפניך רינתי
 תבוע טל באיכתי
 תערוף בזיל דברתי
 תזל כטל אמרתי

- יֵעָרַף כַּמְטָר לַקַּחִי <תזל כטל אמרתי כשעירים עלי דשא
 וכרביבים עלי עשב> (דב' לב, ב)
 כי הנה הסתיו עבר <הגשם חלף הלך לו> (שה"ש ב, יא)
 יהיו לרצון אמרי פי <והגיון לבי לפניך יי צורי וגאלי> (תה'
 יט, טו)
 יי שפתי תפתח <ופי יגיד תהלתך> (תה' נא, יז)
 ימלך יי לעולם <אלהיך ציון לדר ודר הלל-יה> (תה' קמו, י)

[סדר יצירה]

75 אַשְׁנָן גְּבוּרֹת אֵל רָם וּמְנוּטָל
 אַצִּיג רְגְלֵי לְחֹנֵן בְּעַד טַל
 בְּחֻקָּהּ יִסַּד גֵּיא לְסִלְסָלָה בְּטַל
 לְדוּק בְּתַבּוּנָה כּוֹנֵן בְּאוֹצְרֵי טַל

71 רינתי רנתי ג 72 תבוע תביע ג טל חסר ג שרשרת הפסוקים דב' לב, ב + תה' יט, טו ג 78 באוצרי לאוצרי ג

71 תקרב לפניך רינתי: על פי תה' קיט, קסט. 72 תבוע: נראה לי לקרוא "תביע", על פי כתב יד ג. ומשמעותו: תזיל בשפע. כאיבתי: קשה, אך נראה לפרש "כרצוני", היינו כפי שאביתי. 73-74 תערוף בזיל דברתי תזל כטל אמרתי: על פי דב' לב, ב (ראה בראש שרשרת הפסוקים). זיל: נוילה. 75 אשנן גבורות אל: על פי תה' קו, ב ועוד. רם ומנוטל: הצמד על פי יש' נו, טו ועוד. 76 אציג: אעמיד, אכוון. 77 יסד גיא: ברא את הארץ. לסלסלה בטל: לטפחה ולהשקותה בטל. הפייטן כנראה רומז למקרא "ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה" (בר' ב, ו). והשווה גם בסדר העולם "אאגרה בני איש": "השתיל שתילי ערך ברוי ענינת טל" (מחזור פסת, 216, טור 10) וגם "זכת מקנם אשש באר טל" (שם, עמ' 217, טור 13). 78 לדוק בתבונה כונן באוצרי טל: השווה בסדר העולם "אאגרה בני איש": "הכין ותקן בשחק אקם אצרות טל" (שם, עמ' 216, טור 10). וכאן המשמעות כנראה שה' הכין את השמים בחכמה כשביל אוצרות הטל שבהם; לשימוש בלמ"ד כדי לסמן את המושא, ראה רנד, §14n. אך אולי יש לקרוא "לאוצרי", כמו בכתב יד ג, ואז תהיה המשמעות שה' ברא את השמים כדי להכין בהם אוצרות טל, ונוסח זה נראה יותר. דוק: כינוי לשמים, על פי יש' מ, כב. בתבונה כונן: על פי מש' ג. יט.

- 80 גַחַל אֵשׁ הוּא וּמִפְרִיֹת טַל
 עוֹשָׂה שְׁלִיחוֹתוֹ מָטָר וְגַם טַל
 דָּתוֹ כִּי־לֵל וְעִיצָה מִנּוֹ נָטַל
 זְרוֹתִים לְמִתּוֹחַ וְרִקְעָה לְיַסַּד בְּטַל
 הֵן הָאָדָם מְגוֹשׁ עֵשׂ מְנוּטַל
 רוּחַ חַיִּים נִפַח בּוֹ וְנִתְנַטַּל
 85 וְכָל כֹּל לְשִׁישָׁה וּבִשְׂבִיעֵי בְטַל
 בִּירְכּוֹ וְקִידְשׁוֹ לְהִנְחִילוֹ צִיד טַל
 זֵילַת גִּשְׁמִים לְאֲרָבָעִים לְאָרְצָן הוּטַל
 יֶרֶק דְּשָׂאִיָּה לְנוֹכַב גִּיא וּלְנָטַל
 חִירְפוֹ גִּיאִיָּה וְכִפְרוֹ בְּמִילָד טַל

81 ועיצה מנון ועצה מנה ג 82 למתוח] למתח ד 83 עשן ועש ג 86 ציד טל] לעם מנוטל ד 88 גיא ולנטל] בזילת טל ד 89 חירפון חרפו ג חרפו ד גיאיה] גאיה ד במילד] במילד ג במולד ד

79 גחל וכו': השווה בסדר העולם "אאגרה בני איש": "גלוי לכל כאש אוכלה ולי כפריחת טל" (מחזור פסח, עמ' 216, טור 5). גחל אש הוא: על פי דב' ד, כד ועוד. מפריח טל: השווה טור 5. 80 עושה וכו': השווה תה' קמת, ח. 81 דתו וכו': השווה בסדר העולם "אאגרה בני איש": "דת קננית קדם רשות מנה נטל" (מחזור פסח, עמ' 216, טור 8). דתו כילל: ברא ושכלל את תורתו (קודם לבריאת העולם). מנו: צריך להיות "מנה", כנוסח כתב יד ג. ועיצה מנו נטל: לענין התייעצות ה' עם התורה בעת בריאת העולם ראה בר"ר א, א (עמ' 1-2). 82 זרותים למתוח ורקועה ליסד: לברוא את השמים ואת הארץ. זרותים: הכינוי על פי יש' מ, יב. למתוח: השווה שם, כב. רקועה: הכינוי על פי תה' קלו, ו. ליסד בטל: השווה מש' ג, יט. ו"טל" לאו דווקא, אלא הפייטן כנראה מתכוון למים בכלל. 83 הן האדם מגוש עש מנוטל: ה' ("מנוטל", היינו המנושא) עשה ("עש") את האדם מגוש עפר. הן האדם: צירוף המילים על פי בר' ג, כב. 84 רוח חיים נפח בו: על פי בר' ב, ז. ונתנטל: ונתרומם. הכוונה אולי להעמדת אדם הראשון על רגליו על ידי ה'; השווה: "ויפח באפיו [שם] מלמד שהעמידו גולם מן הארץ ועד הרקיע וזרק בו הנשמה" (בר"ר יד, ח [עמ' 132]). 85 וכל: כילה. ללשון השווה בסדר העולם הקילירי לגשם "אקשטה כסל וקרב": "גמר וכלל כל" (מחזור סוכות, עמ' 410, טור 5). 86 להנחילו ציד טל: להנחיל בשבת מנה כפולה של המן שירד עם שכבת הטל (השווה שם' טז, יג-יד). והשווה "ויברך אלהים וגו' [בר' ב, ג]... בירכו במן וקידשו במן" (בר"ר יא, ב [עמ' 87]). ציד: צידה, מזון. 87 זילת גשם לארבעים וכו': השווה בסדר העולם "אאגרה בני איש": "חזיון לארבעים שנה לפקדה ישל" (מחזור פסח, עמ' 217, טור 16). הטור מתפרש כנראה על פי המדרש המובא על ידי המהדיר שם: "אחת למ' שנה היו [בני האדם שחיו לפני המבול] זורעים" (בר"ר לר, יא [עמ' 322]). היינו שלפני המבול המטרה אחת הספיקה להניב ארבעים קצירים. 88 ירק דשאיה לנוכב גיא ולנטל: כדי לגרום לכך שהארץ ("גיא") תנוכב ותעלה את דשאיה הירוקים, היינו את תבואתה. 89 חירפו גיאיה: הכוונה לאנשי דור המבול, דריה הגאים של הארץ. מילד טל: כינוי לה', על פי איוב לח, כח.

- 105 שְׁה הַנְּחַנֵּן לְמֵאָה וּלְחֶשְׁעִים נֹטֵל
 מוֹרִיָּה אֶץ וְעֵלָה וּלְעֶקֶד הַיֹּטֵל
 עָלָיו הַנִּפְתָּח רֹחַ חַי טל
 קַח אֵייל כִּפְרוּ וּלְ[עוֹלָה] נֹטֵל
 פְּרָחוּ הַפְּרִיחַ וּבָנִין] שְׁשִׁים נִתְּנֹטֵל
 רְבִיצַת כֶּשֶׁב וְזָאב [נִ]חַד נֹטֵל
 צִיָּהוּ אָב וּבִירְכוּ בְּמִתָּן טל
 110 יְלָדִים כַּנְּמָן]ל[וֹחַ] הַיִּנְצִיץ וְכֶם נִתְּנֹטֵל
 קָם אִישׁ תָּם וּלְ[צוּעַן טוֹלְטֵל
 תַּחֲפִנְחָס גְּרוּ וְעוֹל עֲלֵיהֶם הַיֹּטֵל
 רְבוּ וּפְרוּ כְּצִמַח עָלֵי טל
 סְפוּרִים שְׁשִׁים רִיבּוֹא וּמְבוֹרְכִים בְּטֵל

104 מורייה) מורייה ג מורייה ד ועלה] עלה ג ו...ד] ולעקד וכעקד (מפני שטטוש אין לדעת אם היה קו מחיקה מעל המילה הראשונה) ג ולְעֶקֶד ד 105 עליו] עליהו ד הנפתח] הנפתחה ג (הפריח) הנפתח ד רוח חיי טל] (ובן ששים נתנטל) רוח חיי טל ד 106 קח] (כ) קח א אייל] אֵיל ד ול... לעולה ג 108 כשב] כשב ג ד. חד.] יתרו ד נוטל] היטל ד 109 צייהו] צָיָהוּ ד וכירכו כמתן] ובִּירְכוּ בְּמִתָּנָה ד 110 הי. ציץ] הַיִּנְצִיץ ד 114 ששים ריבוא] כששים רבוא ד

103 שה: כינוי ליצחק, על פי בר' כב, ח. 105 עליו הנפתח רוח חיי טל: השווה באגדת תפילת י"ח: "כשנעקד יצחק על גבי המזבח ונעשה דשן והיה אפרו מושלך על הר המוריה מיד הביא עליו הקב"ה טל והחיה אותו" (בית המדרש, עמ' 54). הנפתח רוח: לשון החייה; ראה רנד, §3b. 106 קח: לקח. כפרו: פדיונו. נוטל: הועלה. 107 פרחו הפריח: יצחק בנו ("פרחור") הוליד בנים. ובן ששים: על פי בר' כה, כו. נתנטל: רומם על היותו לאב; השווה גם טור 110. 108 רביצת כשב וזאב יחד: הלשון על פי יש' יא, ו, ועניינו לידת התאומים יעקב ("כשב") ועשו ("זאב") כאחד. נוטל: ניתנו לו. 109 צייהו וכו': אביו של יעקב בירכו בטל כאשר מילא יעקב (כביכול) את מצוותו. והשווה גם בסדר העולם "אאגרה בני איש": "שָׂדָה קִבְּרָךְ כְּהַרִיחַ בְּרָכוּ בְּמִתָּן טֵל" (מחזור פסח, עמ' 219, טור 29). 110 ילדים כמזלות הינציץ: יעקב הוליד ("הינציץ") שנים עשר בנים, כמספר המזלות. הינציץ: הנץ, הפריח. ובם נתנטל: השווה בפירוש לטור 107. 111 איש תם: כינוי ליעקב, על פי בר' כה, כו. ולצוען טולטל: הורד מצרימה. ולצוען: שם עיר במצרים (ראה במ' יג, כב ועוד), והוא כינוי לארץ מצרים. 112 תחפנחס וכו': השווה בסדר העולם "אאגרה בני איש": "על ברזל שם עלימו להטל" (מחזור פסח, עמ' 220, טור 32). תחפנחס: שם עיר במצרים (ראה יר' מג, ז ועוד), והוא כינוי לארץ מצרים. 113 רבו ופרו: על פי שמ' א, ז. כצמח עלי טל: השווה יח' טז, ז והדרשה בבר"ר ס, יג (עמ' 654). 114 ספורים ששים ריבוא: בזמן יציאת מצרים, ראה שמ' יב, לז. ומבורכים בטל: הפייטן רומז לברכת משה; ראה דב' לג, כח. והעניין נזכר גם בסדר העולם "אאגרה בני איש": "שְׁרִיגֵיו לְהַתְּבַדַּד בְּקִטּוֹ עָרְךָ שְׁמֵי טֵל" (מחזור פסח, 219. טור 30).

- 115 שְׁנוֹת אַרְבַּע מֵיאוֹת עָלֵיהֶם הוּטַל
פֶּס מְהֵם מְאָה וְתִשְׁעִים וְהוּבְטַל
שִׁילוּם מֵאֵתִים וְעֶשֶׂר שְׁעֵבָרְדִם בְּטַל
רַד מְחַמֵּשׁ מֵאוֹת וְאוֹנִימוֹ קְטַל
תָּר לְהוֹדִיעַ כִּי טוֹב הֵטַל
120 תְּקַף שְׁבוּעַ וּמֵן הַגֶּשֶׁם הוֹנְטַל
תְּהִילָה מִפִּיקִים מְחַנְנֵי עָלֵי טַל
תְּפָרִיחַ כְּשׁוֹשְׁנָה מְצִיבֵי גְבוּל בֵּין מְטָר לְטַל
כַּכְּ>תוֹב< אַתָּה הַצַּבְתָּ כָּל גְּבוּלוֹת אֶרֶץ קִיץ וְחוֹרֵף אַתָּה יִצְרַתָּם (תה' עד, יז)

סדרא

- אייליו טל למחנניו יחוסן
אתותם לחל[ו]ת פגני[ו] מחסן
[אורו]ת להפיק פגנוסן טל 125
אצים ת[בוע] מחמשה עשר בניסן

115 מיאות מאות ד עליהם הוטל עול עליהם הונטל ד 118 קטל קיטל ד 120 שבוע שבוע
ד 121 תהילה תהלה ד עלין עדי ד שרשרת הפסוקים תה' עד, יז + שם טז ד כותרת
סדר פיסוקין לאלעזר ד 123 איילין איילות ד 124 מחסן מחוסן ד 125 להפיק באודם
להפיק ד

117–115 שנות ארבע מיאות: העניין כולו על פי פסדר"כ ה, ז (עמ' 88). 118 רד
מחמש מאות: ה' ירד מן השמים, שהם מהלך חמש מאות שנה מן הארץ; השווה בר"ר ו,
ו (עמ' 45). ואונימו: בכורי מצרים; השווה תה' עח, גא. 119 תר: לשון כוונה ורצון;
ראה רנד, §13g. והנושא הוא ה'. כי טוב הטל: שהטל טוב מן הגשם; ראה בפירושו לטור
הבא. 120 תקף: חיזק, הגביר. תקף שבוע ומן הגשם הונטל: הזכרת הטל ארוכה
בשבוע מהזכרת הגשם, שהרי הזכרת טל מתחילה ביום טוב הראשון של פסח, ואילו
הזכרת הגשם מעוככת עד שמיני עצרת שבסוף החג. השווה לפיוט הוויכוח "אות זמני
קיץ" מתוך שבעת טל קדם-קלאסית: "ראש אזכרות גשמיך בצאת רגל // וכי טל יזכירו
תחילת רגליי" ("פיוטי הטל", עמ' 115, טורים 39–40). הונטל: נלקח. 122 תפריח
כשושנה: על פי הרשע יד, ו. מציבי גבול בין מטר לטל: כינוי לישראל. 123 אייליו
טל: נראה לי שעדיף לקרוא "איילות טל", ככתב יד ד. והצירוף מקביל ל"גבורות גשמים"
(ראה בפירושו לטור 34). אייליו טל למחנניו יחוסן: יהי רצון שהטל יוגבר לישראל,
המתחננים בעדו. 124 אתותם לחלות פני מחסן: כבואם לחלות פני ה', שהוא מחסה
להם. 125 טל אורות להפיק וכו': צריך להיות כנוסח כתב יד ד: "טל אורות באודם
להפיק" וכו'. טל אורות: ראה בפירושו לטור 3. 125–126 טל...בניסן: ישראל ממהרים
("אצים") לשאול ("תבוע") את הטל, המבהיק כאבן אודם, מיום טוב ראשון של פסח,
כדי לקבל ("להפיק") את פרנסתם ("פירנוסן").

בְּאֵי פִסּוּחַ כְּצִיּוֹי בְּטֻלָּה
 בְּטוּחִים בּוֹ כְּאֹז לְהִיטְלָה
 בְּרָכָה לְרֹאשׁ אֹן יוֹטְלָה טל
 בְּמַתְּנֹת עֶשֶׂר לְתָם הוּטְלָה 130

ככ>תוב< ויתן לך האלהים [מט]ל השמנים] [ומ]ש<מני> הא<רץ> ורב
 דגן ותירש] [בר' כז, כח)

גְּבוּרֹת טל מְעַנְיֵי שִׁיר
 גָּבֹל בְּשִׁבְעָה שִׁמּוֹת מְצוּיֵי
 גִּיה פְּטָדָה [ל]מו נְשִׁמְיָן] טל
 גַּד לְכָל[כָּ]לָם בְּחֻצֵי אֵייר

127 כציון כציוי ד 128 בטוחים בוטחים ד בו כך ד כאז כמאז ד 130 הוטלה כהוטלה
 ד פסוק לאחר הסטרופה בר' כז, כח + שם כט ד 131 שיירן יר ד 132 מצוירן משויר ד
 133 גיה גיא ד 134 גד גרש ד

127 באי פסוח כציוי בטלה: ישראל הבאים לעשות את הפסח בשה, היינו בקורבן הפסח, כמצוות ה'. 128 בטוחים בו כאז להיטלה: בטוחים בה'. להיות מסוככים ומוגנים ("להיטלה") על ידיו כמו אז, כאשר פסח עליהם במצרים. להיטלה: מקור נפעל מן השורש "טלה", שהוא כנראה צורה תניינית הבאה מן "טלל" הארמי, לשון סיכוך והגנה. 129 טל ברכה: הצירוף כנראה במקביל ל"גשמי ברכה" (יח' לד, כו). והשווה גם "גשמי רצון ברכה ונדבה" (משנה תענית ג, ח). ברכה לראש: על שום משי' יא, כו. לראש און: כינוי לראובן, על פי בר' מט, ג. יוטלה: יודבק (לשון טלאי). 130 הוטלה: נראה לי לקרוא "קְהוּטְלָה", כנוסח כתב יד ד. והצורה הפועלית במקום "כהוטלה", מפני דוחק החרוז (השווה רנד, §12xx). במתנות עשר לתם הוטלה: השווה "כשיבוא יעקב אצל אביו לקבל עשר ברכות בטל הוא פותח לך, ויתן לך האלהים מטל השמים [בר' כז, כח]" (תנ"כ תולדות יג). ומשמע הטור: כאשר יעקב נעשה עליין ("כהוטלה", לשון גג [השווה בפירוש לטור 112]) על ידי עשר המתנות שניתנו לו בברכת אביו. לתם: כינוי ליעקב (ראה בפירוש לטור 111). 131 גבורות טל וכז': ה' השיר ("שייר", לשון נשירה) טל מן העננים ובו המן. הפייטן דורש את הפסוק הנ"ל (בר' כז, כח) על הטל והמן; ראה "מטל השמים [בר' כז, כח] זה המן" (בר"ד סו, ג [עמ' 747]). שייר: נוסח כתב יד ד הוא "יר", ויש כנראה לראות בו צורה מקוצרת של "ירה", היינו שלח. 132 גבול: אל גבול. בשבעה שימות מצויר: הכוונה למדבר סיני, בעל שבעת השמות; ראה "במדבר סיני, שבעה שמות יש לו" (פתרון תורה, וירבר [עמ' 112]). 133 טל גיה פטדה למו נשתייר: המן המבריק כאבן יקרה (השווה במ' יא, ז) נשאר ("נשתייר") בעוד שהטל עלה (ראה שמ' טז, יד). טל: כמו: מן הטל. גיה: נוגה. 134 גד: כינוי למן, על פי במ' יא, ז. גד לכלכלם בחצי אייר: כדי להאכילם מן החל מן ט"ו באייר, שהוא יום בואם של ישראל למדבר סין (ראה שמ' טז, א). והשווה גם "אלים ביום מחוסן": "טל גַד לְצִדְקָם תִּיר מִחֻמְשָׁה עֶשֶׂר בְּאֵיר" (מחזור פסח, עמ' 226, טור 10).

- 135 דָּשָׁן וְשִׁמְן טַל יִקְשׁוּר] טַל יִקְשׁוּר]
 [דָּגְל מַחֵן] עֵיקַר שׁוּר
 טַל [דָּגְן] וְתִירוּשׁ בְּ[עֵתוֹ יִקְשׁוּר]
 [דָּשָׁן שְׂאֵרִית יַעֲקֹב] בְּמִישׁ[וֹר]

ככ>תוב< על יד נביאך והיה שארית יעקב בגויים (!) בקרב עמים רבים כטל
 מאת יי' כרביכים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ולא
 ייחל לבני אדם (מיכה ה, ו)

- 140 הַטַּל רִדַּת לְבָרְכָה יִבְנוּ
 הִילוּל בְּרַקַּת בְּטוּרוֹ יִתְפַּרֵּן
 טַל הוּא מַתְנַת סִין לְהַתְאִיֵּן
 הַנְּחִיל בְּנִים בְּשֵׁשָׁה בְּסִין

- 145 וְעַד בְּטַלְךָ עִם מוֹתָאמִים
 וְיַחְזוּ עוֹטָה אוּרִים וְתוּמִים
 טַל וְעַד עֶפְרַי תְּאוּמִים
 וְוֹסְתָם פְּתוּחַ כְּמוֹ תְּהוּמִים

139 רדת] בדרתו ד 140 ברקת] בברקת ד 141 הוא] הגא ד להתאיין] בן ד 143 ועד
 ויעד ד 144 עוטה] עוטי ד ותומים] ותמים ד 145 וועד] ירוה ד עפרין שני עפרי ד 146
 ווסתם] וסתם ד

135 דשן ושמן וכו': ה' ימטיר ("יחשור", מלשון "חשרת מים" [ש"ב כב, יב]) טל דשן
 ושמן (הלשון על פי יש' ל, כג). הפייטן מתייחס כאן להמשך ברכת יצחק (ראה בפירוש
 לטור 130): "ומשמני הארץ" (בר' כז, כח). 136 דגל מחן וכו': על שבט שמעון
 ("עיקר שור", על פי בר' מט, ו), והכוונה לעם ישראל כולו. שור: רומז גם למזל שור.
 137-138 טל דגן ותירוש וכו': תפילה שהטל יחבר וינוכב ("יקשור") את הדגן
 והתירוש בעתם כדי לדשן את ישראל בשדותיהם ("במישור"). 137 דגן ותירוש: על
 פי המשך ברכת יצחק: "ורב דגן ותירוש" (בר' כז, כח). 140 הילול ברקת וכו':
 הפייטן מתפלל כנראה שהברקת המהוללת תהיה נכונה בטורה בחושן המשפט,
 היינו שה' יחזיר את עבודת הבית למקומה. 141-142 טל...בסיון: כנראה יש
 לפרש שה' הנחיל את ישראל, שהם בניו, את תורתו ("מתנת סין") בו' בסיון
 כדי להראות להם את אהבתו ותאוותו ("להתאיין"), והחיה אותם בטל בעת מתן
 תורה. השווה "לפי שהיו ישראל משולהבין מחמת האש של מעלן אמר הקב"ה
 לענני כבוד, הזילו טל חיים על בני" (מכילתא בחדש ט [עמ' 236]). מתנת סין:
 השווה בפירוש לטור 40. 143 ועד בטלך עם מותאמים: כונן בטלך את ישראל,
 המאוחדים כתאומים. 144 ויחזו עוטה אורים ותומים: ויראו ישראל את הכהן הגדול
 שם ועוטה את האורים והתומים (סמל להשבת עבודת המקדש למקומה). אורים
 ותומים: על פי שמ' כח, ל. 145-146 טל וועד וכו': נראה שהפייטן רומז
 לדרשה מעין המובאת בבר"ר: "שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי [איוב כט,

ככ>תוב< בד>ברי< קד>שן< שרשי פתוח אלי מים וטל ילין בקצירי
(איוב כט, יט)

זיל טל מראש רמוז
זימנו בנפך חקוק ברימוז
זי[הר]ר בשני לוחות חרוז טל
זורז בשבעה עשר בתמוז 150

חילם בטל לא יוסטן
חבאם מחום במסתנור [כסן]טן
חכלילי לא יקטן טל
חשור טל מלמעלן למטן

148 זימנו זימרו ד בנופך וכונופך ד 149 חרוז חשוו (הקריאה בספק) ד 153 חכלילי
חכליל עין ד 154 חשור טל חספוס דק ד

יט], אמר יעקב על ידי שהייתי עוסק בתורה שנמשלה כמים זכיתי להתברך בטל שני ריתן
לך אלהים מטל השמים וג' [בר' כז, כת] "בר"ר סו, א [עמ' 744]; השווה בפירושו לטור
(130). על פי זה יש לפרש: זמן את ההוראה ואת שכרה ("טל") למשה ואהרן ("עפרי
תאומים", על פי שה"ש ד, ה ומדרשו בשה"ש"ר על אתר) ותפתח את מקורם האיתן של
ישראל ("ווסתם") כמו התהומות המשקים את האדמה. ווסתם: שמא יש להעדיף את
נוסח כתב יד ד: "וסתם", היינו את המקור הסתום של הטללים. כמו תהומים: סמל
להשקאה ורוויה; השווה מש' ג, כ. 147 זיל טל מראש רמוז: נוילת הטל נרמות בתורה
מבראשית. הפייטן מתכוון כנראה לבר' ב, ו (השווה בפירושו לטור 77). 148 זימנו
וכו': פירושו כנראה שה' זימן את הטל, והוא חקוק ברמו (השווה גם בסדר הפסוקים
"אלים ביום מחוסן": "טל זמנך לרמוז" [מחזור פסח, עמ' 228, טור 26]) בלוחות הברית
("בנופך", היינו באבן יקרה). קשה למצוא רמו לטל בעשרת הדיברות, ושמה הכוונה
לשכר מצוות כיבוד אב ואם בפרט, היינו "למען יארכו ימיך על האדמה" (שמ' כ, יב),
ושכר שמירת התורה ככלל, היינו "ונתתי מטר ארצכם בעתו" (דב' יא, יד), ואז יהא הטל
כלול יחד עם המטר. 149 טל זיהור: על פי פירושי לטור הקודם, הפייטן רומז לאזהרה
האמורה במצוות כיבוד אב ואם. חרוז: כתוב, חרות. 150 זורז וכו': הכוונה להורדת
לוחות הברית על ידי משה ב"ז בתמוז (השווה "בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות"
[משנה תענית ד, ו]). 151 חילם בטל לא יוסטן: אל יזק ("יוסטן", לשון עוינות וזק)
עושרם של ישראל ("חילם") בגלל (העדר) הטל. 152 חבאם מחום במסתור כסרטן:
החבא את ישראל מחום הקיץ במקום מוגן (על ידי הטל), כסרטן הנחבא במסתור. 153
טל חכלילי לא יוקטן: אל יגרע מן הטל היורד על יהודה, היינו על ישראל. חכלילי:
כינוי ליהודה, על פי בר' מט, יב. 154 חשור וכו': לפי נוסח הפנים, הטור חסר רמו
לפסוק הבא אחריו, אם לא נקח בחשבון את "מלמעלן" שהוא רמו דק ל"ותעל". ולפי זה
יש אולי להעדיף את נוסח כתב יד ד: "חספוס דק מלמעלן למטן".

[ככתוב] בת <ורתך> [ו]תעל שכבת הטל והנה על פני המדבר דק מחונספס
דק [כ]כפור על הארץ (איוב כט, יט)

155 טוב טלך מאוצרןך] נשאב
טע בספיר בית [שאב]
טעם טוב בשוש א[שא]ב [טל]
טליל ה[ר]יסת תשענה באב]

160 יה מאריאל ת[שאג ב]אריה
ישיש גרם במע[ון] אריה
זיל ופרחו שושן [יחיה]
[?] שורחן פהבטחת פטל אהיה טל

ככ <תוב> אהיה כטל לישראל [יפ]רח כשושנה ויך שרשיו [כ]ל[ב]נון
(הושע יד, ו)

[כס]ופי לך שפ[ון]ך פילול]
[כ]ללם כהלום מה[י]ות חילול
165 [ט]ל [כ]י[ו]ן [מ]עשר ברכה פילול]

155 טוב טלך] טללי ברכה ד נשאב] תשאב ד 157 טעם טוב] טוב טעם ד בשושן] כמשוש ד
158 טליל] טלל ד 160 ישיש] ישמח ד גרם] גרם ד 161 ופרחו] ופרחי ד 165 כיון] כין ד

155 טוב טלך: את טלך הטוב. מאוצרך: השווה "יפתח לך ה' את אוצרו הטוב" (דב' כח, יב). 156 טע בספיר: על פי "ויסדתיך בספירים" (יש' נד, יא). בית שאב: כינוי לבית מקדש, מקום שמחת בית השואבה. והניקוד "שאב" על פי כתב יד ד. 157 טעם טוב: נוסח כתב יד ד הוא "טוב טעם", על פי תה' קיט, סו. בשוש אשאב: על פי יש' יב, ג. 158 טליל הריסת תשנה באב: סכך ובנה את המקדש אשר נהרס בט' באב. טלל: לשון ארמית, ראה בפירושו לטור 128. 159 יה מאריאל תשאג: על פי "יי מציון ישאג" (עמוס א, ב; יואל ד, טז). והכינוי "אריאל" על פי יש' כט, א. 160 גרם: כינוי ליששכר, על פי בר' מט, יד. מעון אריה: הצירוף על פי "מענות אריות" (שה"ש ד, ח), והכוונה כאן כנראה למקדש, שהוא מעון ה' (ראה תה' כו, ח), הנמשל לאריה שואג. 161 טל זיל: כמו "טל זיל". ופרחו שושן: יש להעריף את נוסח כתב יד ד: "ופרחי שושן"; והוא כינוי לישראל, על פי שה"ש ב, א, הכולל רמז לשוני ל"יפרח כשושנה" בפסוק להלן. 163 כסופי לך שפוך פילול: ישראל, הנכספים לשפוך לפניך את תפילתם. 164 כללם כיהלום מהיות חילול: עטרם ("כללם") כמו באבנים יקרות כדי שלא יחוללו ולא יבושו עוד. 165 כיון: נראה לי לקרוא "כין", היינו לשון נוכח, כנוסח כתב יד ד. טל כיון מעשר ברכה כלול: בקשה מה' להכין (לארץ) טל שעל ידיו מעשרם של ישראל יהיה מעוטר ("כלול") ברכה; על פי "הביאו את כל המעשר... ובחנוני נא בזאת... אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די" (מל' ג, י).

[בְּתַבְתָּ לַעֲשׂוֹר בְּאֵלוֹל]

[לְהַצְמִיחַ בְּטַל צְדָקָה וּתְהִילָה
לְשִׂמְחַת בְּמִשׁוֹשׁ וּמְחֹל בְּתוֹלָה
לְטַהַר טִינוּף בְּנֹה שְׂתוֹלָה
לְטַעֲמִינוּ [מְטוֹב] רְסִיסֵי לִילָה]

טל

170

ככ>תוב< אני ישינה ולבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי יונתי
תמתי שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה (שה"ש ה, ב)

מִזִּילַת בְּרַבַּת טַלוּ יַעֲשִׂירִי
מֵרֵאשׁ אֲמָנָה בְּלִשְׁמֵשׁ קִישׁוּרִי
מִסְלִסִּיל צִמַח קָמוֹת קִישׁוּרִי
מִתְפַּלְלִים עַד כ' וּשְׁנַיִם בְּתַשְׁרִי

טל

175

נֹה מִשׁוֹשׁ מְחֹלַת מְחַנְנִים
מְזַיֵּק לְטַל יְשָׁא עֵינַיִם

167 ותהילה] ותהלה ד 168 ומחול] במחול ד 169 טל לטהר] טל [להזיל לחוף ימים ישכון
[לטהיר ד כנוה] כנוף ד 173 מסלסיל] מסלסל ד 174 כ' עשרים ד 176 מזניק לטל] נא
מזנק לטוב ד

166 כתבת לעשור באלול: השווה: "באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה" (משנה ראש השנה א, א). 167 להצמיח בטל צדקה ותהילה: על פי יש' סא, יא. להצמיח: כל צורות המקור במחורות כנראה במקום צורות עתיד או ציווי. 168 לשמח במשוש ומחול בתולה: על פי יר' לא, יג. לשמח: משמש כאן כרמז לזבולון, על פי "שמח זבולון בצאתך" (דב' לג, יח). בתולה: כינוי לישראל, על פי יר' לא, ד ועוד. 169 טל לטהר טינוף: הכוונה כנראה לדרשה על שה"ש ה, ג (הבא אחרי הפסוק להלן): "רחצתי את רגלי [שם] מטינוף ע"ז" (שהש"ר על אתר). ו"טל" משום "שראשי נמלא טל" (שם, ב). בנוה שתולה: כינוי לכנסת ישראל, על פי הוש' ט, יג. 170 רסיסי לילה: נדרש על מים מן השמים בשהש"ר על אתר. 171 מזילת ברכת טלו: השווה טור 9. יעשירי: יעשירני. 172 מראש אמנה בלשם תשורי: על פי שה"ש ד, ת. מראש אמנה: ראש אמנה נחשבת גבול ארץ ישראל (ראה שהש"ר על אתר), ורוצה לומר כל הארץ (כבפסוק להלן). בלשם: בגלל הטל הנוצץ כאבנים יקרות. תשורי: תשירי (ראה שהש"ר על אתר). 173 מסלסיל: מייפה ומגדל. צמח קמות קישורי: את קמתי הצומחת והמחזקת אותי. קישורי: ללשון קשר בהקשר דומה, ראה טור 137. 174 מתפללים עד כ' ושנים בתשירי: וכל זה בזכות ישראל המתפללים בעד הטל כל הקיץ עד יום שמיני עצרת. 175 נוה: ייפה, רומם. משוש מחולת מחננים: כינוי לירושלים, משוש כנסת ישראל, על פי תה' מח, ג; שה"ש ז, א. 176 מזניק: כינוי לדן, על פי דב' לג, כב. ואולי רומז לכשן כמקביל לראש אמנה (טור 172). ויש להוסיף "נא" בראש הטור, מפני הא"ב, כנוסח כתב יד.

טל
נזל במדה ובמשקל ובמאזנים
מגדים [מ]תיקו ליפה עינים

ככ<חוב> בתורתך וליוסף אמר מבורכת יי ארצו ממגד שמים מטל
ומתהום רובצת תחת (דב' לג, יג)

180 טל
סילסול טללים ורוחות [נ]שוין
שוותים קמו [ב]שבו להשאיבן
סיפוק מסתיו [עו]ר [ל]הקשיבן
שמה [עבו]ר ברביעיות מרחשון

185 טל
[עטי]פת טל לפניך [תקרב]
עמוסיי אלה בפילולם [ת]ע[רב]
ערוד כב[...ת] שרף [ן]עקרב
עטר בני זרע [ש]לנו[ם] עם רב

177 נזל [נעים ד ובמשקל] במשקל ד 178 מגדים [נוכב מגדים ד 179 טללים] טל ד 180
שוחחים [סוחחים ד במ.] כמו ד 181 טל [על (!) ד 182 ברביעיות] רביעיות ד 184
עמוסיי אלה [עמוסי אלה ד 185 כב...ת] כבמקום ד שרף [נחש] שרף ד 186 בני ניני ד
עם חסר ד

177 נזל: הול. במדה ובמשקל ובמאזנים: היינו כמדה הנכונה. והלשונות על פי יש' מ, יב. 178 מגדים ימתיקו וכו': יש להוסיף את צורת הציווי "נוכב" בראש הטור, מפני הא"ב, כנוסח כתב יד ד. ליפה עינים: ליוסף, שהיה יפה תואר ויפה מראה, כסמל לעם ישראל (על פי הפסוק הסמוך); אף על פי שלשון "יפה עינים" מוסב במקרא על דויד (ראה ש"א טז, יב). 179 סילסול טללים: טובו של הטל. רוחות נישובן: על פי "משיב הרוח (ומוריד הטל)". 180 שוחחים כמו: ישראל מזכירים אותם בתפילה. בשבו להשאיבן: כדי שה' יגרום להם לשאוב את הטל, הנמשל לאכנים יקרות. והפועל על פי יש' יב, ג (השווה בפירושו לטור 157). 181 טל סיפוק: סמיכות הפוכה, כמו "סיפוק הטל", והכוונה כאן לאספקת המים בכלל. מסתיו עוד להקשיבן: השמעת להם עוד מימות החורף ("מסתיו"). 182 שמה עבור וכו': שמחם כשהם עוברים את גבול הזכרת הטל בתפילה בהשקאות המים ("ברביעיות") הבאות בחודש מרחשון (השווה משנה תענית א, ג). רביעיות: לצורה וגזרונה, ראה רנד, §111. 183 עטיפת טל: תפילת טל, השווה תה' קב, א ועוד. לפניך תקרב: על פי תה' קיט, קסט. 184 עמוסיי אלה: יש להעריך את נוסח כתב יד ד: "עמוסי אלה"; והוא כינוי לישראל, על פי יש' מו, ג, הרומו גם לנפתלי, ראה בר' מט, כא. בפילולם: בעת תפילתם (השווה בפירושו לטור 2). תערב: הנושא כנראה "עטיפת טל" מן הטור הקודם. והלשון על פי תה' קד, לד. 185 כב[...ת] שרף ועקרב: נוסח כתב יד ד הוא: "קבמקום" וכו'; ולפי זה יש כנראה להשלים "קב[מקום]ת". הכוונה למדבר, על פי דב' ח, טו, ורוצה לומר בכל מקום שבו צריכים טל. 186 בני זרע שלום: כינוי לישראל, כפסוק להלן. עם רב: כינוי נוסף לישראל, על פי שמ' א. ט ועוד.

ככ>כתוב< כי זרע השלום [הגפן תתן פ]ריה והארץ (!) ית[נן] טלם
[ר]הנחלתי (!) שארית [ה]עם הזה את כל אלה (זכר' ת, יב)

פרי ארץ לה[דגין] ולהש[ל]יני
פרחיה להפרות באחלמה להשלי
[פני גיא וצהיר שלר] טל
[פצ]יחת עשרים ותמשה [בכסליו] 190

[צופית טל בתחן מבקשת]
[צאן] לא בטוחה [בקשת]
צוק לכצבאים על ההרים מעב ענני קשת טל
צילצולי בהדרי קדש ישת

ככ>כתוב< בד>ברי< קדשך> עמך נדבות ביום חילך >בהדרי קדש מרחם
משחר לך טל ילדתיך< (תה' קי, ג)

קיי ותחלת אום מחושבת 195
קבוע בתרשיש היות מוטבת

188 כאחלמה] באחלמה ד 193 צוק] בין השיטין ד

187 פרי ארץ וכו': השווה בסדר הפסוקים "אלים ביום מחוסן": "טל פרח להדגיא [נ"א להדגין] ולהשלו" (מחזור פסח, עמ' 232, טור 66). להדגין ולהשלו: להפריח כרגן שלו ורענן. 189 טל פני גיא וכו': הטל יאיר ויבהיק ("צהיר") את פני הארץ ("גיא") השלווה ("גיא") לשון זכר השווה יש' מ, ד; וראה גם טור 213). 190 פציחת עשרים וחמשה בכסליו: משמעו כנראה שהטל יגרום לבריות לשיר ולהלל כמו בעת אמירת ההלל בחג החנוכה. פציחת: לשון הרמת קול בשיר, על פי "פצחי רנה" (יש' נד, א) ועוד. 191 צופית טל: כנסת ישראל המצפה לטל. תחן: לשון תפילה, ראה ספרי דברים כו (עמ' 39-40). 192 צאן לא בטוחה בקשת: כינוי לכנסת ישראל, על פי תה' מד, ז. 193 צוק: צורת ציווי, לכצבאים על ההרים: כינוי לבני גדר, על פי דה"א יב, ט. עב ענני קשת: עב הענן (לצירוף זה ראה שמ' יט, ט) שבו נראית הקשת (השווה בר' ט, יד; טז). 194 צילצולי: תפילתי. בהדרי קדש: על פי הפסוק המתפייט. 195 אום מחוטבת: כנסת ישראל ("אום"), שה' רוממה ועשאה חטיבה. הלשון על פי "את ה' האמרת היום [דב' כו, יז] וה' האמריך היום [שם, יח]. אמר להם הקב"ה כשם שעשיתם אותי חטיבה אחת בעולם אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם הבא" (תוספתא סוטה ז, י). וראה גם את תרגום אונקלוס למקראות הנדרשים: "ית יי חטבת יומא דין", "ייי חטבק יומא דין". 196 קבוע בתרשיש היות מוטבת: המשך הטור הקודם. כנסת ישראל מייחלת שה' ייטיב עמה ושחולל לקבוע שוב בחושן את אבן התרשיש, כסמל לבנין המקדש.

טל קרצות רסיסי דוד קוטבת
קציר גידול זרע טבת

רעות דשן ושמן המגדי
רענני טל מרעית גדי 200
טל רצוי אחים בנועם יאגדי
רביבים שעירים בטל ימגדי

ככ>תוב< בתו>רתך< יערף כמטר לק>חי תזל כטל אמרתי כשעירים עלי
דשא וכרביבים עלי עשב< (דב' לב, ב)

שיפוע טל ברקה יוסבט
שוקם בטורו לא ילבת
שמים ברצון ברקה תועבט 205 טל
שאגן זרע תבואות שקט

תזיל טל ומרע תחדילי
תערף לשכך מימי דלי

199 דשן ושמן דשן ושמן ד

197–198 טל קרצות וכו': כנסת ישראל קוטפת ואוספת ("קוטבת") את קציר התבואה ("גידול") שנורעה בחודש טבת וגדלה על ידי רסיסי הטל הנוטפים מקרצותיו של הרוד, היינו ה' (השווה שה"ש ה, ב). קוטבת: כנראה במקום "קוטפת". 199 רעות דשן ושמן המגדי: ה' המתיק לי ("המגדי") מרעה ("רעות") דשן ושמן, על פי יש' ל, כג. 200 רענני טל מרעית גדי: על ידי טל רענן היורד על מרעית הגדי, היינו השדה. 201 טל רצוי אחים בנועם יאגדי: את הטל שניתן לאשר יחבר ("יאגדי") בנועם (גם) אלי. רצוי אחים: על פי דב' לג, כד. 202 רביבים שעירים בטל ימגדי: ימתיק לי ("ימגדי") בטל את מי הגשמים והסערות. 203 שיפוע: שפע. יוסבט: כנראה במקום "יוצבט", שמשמעו: יינתן; ראה את הדיון בפניחס, עמ' 177–178. 204 בטורו: בחושן, השווה טור 140. יולבת: יישחת. 205 טל שמים ברצון ברכה תועבט: יהי רצון שתינתן ("תועבט") ברכה מטל השמים. 206 שאגן: גרום לו להיות שלו ושאגן. זרע תבואות שבת: השווה "גידול זרע טבת" בטור 198. וראה גם בסדר הפסוקים "אלים ביום מחוסן": "לְזַרְעוֹנֵי טַבַּת וְשִׁבְטָא" (מחזור פסח, עמ' 233, טור 74). 207 תחדילי: תחשוך אותי. 208 תערף לשכך מימי דלי: תזיל ("תערף") את הטל (בנחת) ותשכך את מי הגשמים היורדים בעוז כעת מזל דלי, היינו בחודש שבת. לרעיון הניגוד שבין הטל לבין שטפונות החורף, השווה טור 202. תערף: ההקבלה ל"תזיל" בטור הקודם משקפת את תקבולת הלשונות דב' לב, ב.

טל תרופה פון וקפורת תגדילי
תחיתית מתים תחזיר לי 210

ככ>תוב< על ידי נביאך יחיו מתוך נבלתי >יקומון הקיצו ורגנו שכני עפר כי
טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל< (יש' כו, יט)

אל לנו טל כרכה יסדר
לשוכב ישפה וקטורו יתהדר
עשב כם גיא יאדר טל
עשר סודרי מגלה באדר

215 זבוד טל לתוגגי חגים
זאת נשף ושתר הוגים
רנה ידיר בושם ערוגים טל
רומם חרמון שער הדגים

ככ>תוב< כד>ברי< ק>דשן< כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם
צוה יי את הברכה חיים עד העולם> (תה'
קלג, ג)

ושחקים זילת טל [י...]חו
220 ורעים לריחם יפיו ויפצליחו
טל ז[....]ץ יצחצחו

221 יצחצחו בשוליים ג

209 כפורת: כיוסף, על פי ברי' מט, כב. תגדילי: תגדילני. 210 תחזיר: הפועל רומז
כנראה לחזרתה של עונת הזכרת הטל, שהוא טל תחיה. 212 לשוכב: להשיב למקומו.
ושמא יש כאן רמז לסיפור על אבדת הישפה: "פעם אחת אבדה ישפה של בנימין"
(ירושלמי פאה א, א [טו ע"ג]; קידושין א, ז [סא ע"ב]). בטורו: בחושן, השווה טורים
140, 204. 213 טל עשב כם גיא יאדר: הארץ מתחזקת ומתקשטת על ידי הטל
והעשב. למשפט ייחוד דומה אצל הקילירי, ראה "אבים כם גיא לעשר" (מחזור סוכות,
עמ' 403, טור 2), והדיון ברנד, §28bb. 214 עטר: רומם. סודרי: הקוראים. 215
זבוד: תן. 216 זאת: כינוי לתורה, על פי דב' ד, מד. נשף ושתר הוגים: על פי יהו'
א, ח. 217 טל רוח ידיד בושם ערוגים: משמעות הטור כנראה: רוח בטל את ערוגת
הבושם של בנימין. ידיד: כינוי לבנימין, על פי דב' לג, יב. בושם ערוגים: סמיכות הפוכה
(השווה שה"ש ה, יג, ו, ב). 218 חרמון: משמעותו כנראה: כחרמון, היינו כהר גבוה.
שער הדגים: אחד משערי ירושלים. ראה נחמ' ג, ג ועוד. 220 לריחם: את ריחם.

מְכַנְפִּיהָ זְמִירוֹת יִשְׁמִיעוּ וַיִּצְלִיחַ [ו]
 זְכָחִים וְעוֹלוֹת לְרִצּוֹתָךְ [וַיִּזְכְּחוּ]
 [בְּרוּךְ שְׂאוֹתְךָ]

יְרַעְפוּ רְסִי שַׁח [....]
 225 [....] לְהַעֲדִיף מִתְּלִילִים
 טל יְרוּוה [....] קְלֹדִים
 רוֹחְשֵׁי סִיחַ נוֹעַם פִּילּוּל [ים]
 [...] שְׁלוֹם וַיְבָרְכָה מִוְקְלָלִים [ם]
 <בְּרוּךְ מַעֲוֵן>

222 מכנפיה זמירות: לפי האקרוסטיכון סדר המילים צריך להיות הפוך, והלשון על פי יש' כד, טז. 223 יזכחו: ההשלמה על פי הסברה. 225 מתלילים: מגביהים, אך הטור לקוי והמשפט אינו ברור. 226 ירווה: קריאת הרי"ש מסופקת, ויש כנראה לתקן ל"רווה" על פי האקרוסטיכון. 227 רוחשי סיח נועם פילולים: מתפללים תפילה נעימה. רוחשי: השווה בפירוש לטור 61. פילולים: ראה בפירוש לטור 2. 228 מוכללים: מוכתרים.

קיצורים ביבליוגרפיים

בית המדרש = א' ילינק, בית המדרש — חדר חמישי, ווינא תרל"ג
 "מאגרים" = מאגר מפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית
 מחזור יום כפור = ד' גולשמידט (מהדיר), מחזור לימים הנוראים, כך ב' — יום כפור, ירושלים תש"ל

מחזור סוכות = ד' גולשמידט ו' פרנקל (מהדירים), מחזור סוכות, שמיני עצרת ושמחת תורה, ירושלים תשמ"א

מחזור פסח = י' פרנקל (מהדיר), מחזור פסח, ירושלים תשנ"ג
 "עיוני לשון" = מ' זולאי, "עיוני לשון בפיוטי ניני", בתוך מ' זולאי, ארץ ישראל ופיוטיה, בעריכת א' חזן, ירושלים תשנ"ו, עמ' 451–527

"פיוטי הטל" = ע' פליישר, "לקדמוניות פיוטי הטל (והגשם) — קרובה קדם-ינאית לגבורות טל", קובץ על יד ח (יח), תשל"ו, עמ' 93–139

פינתס = ש' אליצור, פיוטי רבי פינתס הכהן, ירושלים תשס"ד
 פתרון תורה = א' א' אורבך (מהדיר), פתרון תורה — ילקוט מדרשים ופירושים, ירושלים תשל"ח

רנד = מ' רנד, *Introduction to the Grammar of Hebrew Poetry in Byzantine Palestine* (New Jersey: 2006)